

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Katedra filosofie
Studijní program: Specializace v pedagogice
Studijní obor: Anglický jazyk a humanitní vědy
(kombinace)

Zavádění etické výchovy

The Introduction of Ethic Education

Bakalářská práce: 13-FP-KFL-214

Autor:
Hana Štosová

Podpis:

Adresa:
Stavbařů 2
46601, Jablonec nad Nisou

Vedoucí práce: PhDr. Stanislava Exnerová

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	Příloh
70	0	0	0	29	0

V Liberci dne: 26. 4. 2013

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra filosofie

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(pro bakalářský studijní program)

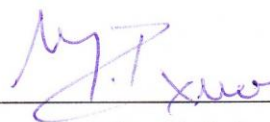
pro (kandidát): Hana Štosová
adresa: Stavbařů 2, Jablonec nad Nisou, 46601
studijní obor (kombinace): AJ - HU
Název BP: **Zavádění etické výchovy**
Název BP v angličtině: **The introduction of Ethic education**
Vedoucí práce: PhDr. Stanislava Exnerová
Konzultant:
Termín odevzdání: 30.4. 2012

Poznámka: Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování BP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 13. 3. 2010

děkan

vedoucí katedry

Převzal (kandidát):

Hana Štosová

Datum:

15.4. 2010

Podpis:

Štosová

Název BP: ZAVÁDĚNÍ ETICKÉ VÝCHOVY

Vedoucí práce: PhDr. Stanislava Exnerová

Cíl: Autorka popíše proces zavádění etické výchovy do vyučovacího procesu v kontextu základních škol České republiky a analyzuje konkrétní situaci na vybrané základní škole.

Požadavky: Zpracování dostupných informací, pravidelné konzultace s vedoucí práce

Metody: Analýza zdrojů, rozhovory, syntéza literatury

Literatura: ROCHE - OLIVAR, R. Etická výchova. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana, 1992. 209 s. ISBN 80-7158-001-5.
LENCZ, L., KRIŽOVÁ, O. Etická výchova - metodický materiál 1. Praha: Luxpress, 2000. 168 s. ISBN 80 - 7130 - 091 - 8.
LENCZ, L. a kolektiv. Etická výchova - metodický materiál 2. Praha: Luxpress, 2008. 92 s. ISBN 978 - 80 - 7130 - 139 - 4.
LENCZ, L., IVANOVÁ, E. Etická výchova - metodický materiál 3. Praha: Luxpress, 2003. 115 s. ISBN 80 - 7130 - 107 - 8.
Nezval, J. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. c2010. Dostupné z <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/eticka-vychova>>.
Výzkumný ústav pedagogický v Praze. Metodický portál [online]. c2010. Dostupné z <<http://rvp.cz/vyhledavani/page/2?q=etick%C3%A1+v%C3%BDchova>>. ISSN: 1802-4785.

Čestné prohlášení

Název práce: **Zavádění etické výchovy**

Jméno a příjmení autora: **Hana Štosová**

Osobní číslo: **P08000525**

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložila elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedla jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 26. 4. 2013

Hana ŠTOSOVÁ

Poděkování:

Ráda bych poděkovala vedoucí bakalářské práce PhDr. Stanislavě Exnerové za trpělivost, ochotu a kritický přístup, bez kterého bych se při psaní této práce neobešla. Zároveň jí také patří velký dík za cenné rady a čas, který mi během studia věnovala. Poděkovala bych dále paní učitelce Mgr. Mencové působící na Základní Škole Liberecká za spolupráci a možnost nahlédnout do výuky. V neposlední řadě děkuji své rodině za pevné nervy a podporu během studia.

ZAVÁDĚNÍ ETICKÉ VÝCHOVY

Anotace

Tato práce popisuje zavádění předmětu etická výchova do vyučovacího procesu v kontextu základních škol České republiky. Teoretická část popisuje projekt zavádění etické výchovy, nelehkou cestu tohoto předmětu do českého školství, jeho náplň a metody. Praktická část je věnována analýze situace na vybrané škole, jak probíhalo zavádění tohoto předmětu, jak vypadají hodiny, či jaké aktivity jsou voleny do programu.

Klíčová slova: Etická výchova, etika, prosociálnost, vzdělání, rámcově vzdělávací program.

THE INTRODUCTION OF ETHIC EDUCATION

Abstract

This thesis describes the introduction of ethic education to the educational process in the context of primary and secondary schools in the Czech Republic. The theoretical part describes the project of ethics introduction, its difficult journey to the Czech educational system, its contents and methods. The practical part is devoted to the analysis of the situation in the selected school, how the introduction of this matter went, how the lessons look like, or what activities are chosen into the program.

Key words: Ethical education, ethics, prosocial behaviour, education, general education programme.

Obsah

Úvod.....	7
Teoretická část	9
1 Etická výchova.....	9
1.1 Seznámení s pojmy.....	9
1.2 Prosociálnost	12
2 Vývoj projektu etická výchovy	14
2.1 Projekt v České republice.....	16
2.2 Složky etické výchovy.....	20
2.2.1 Cíle etické výchovy.....	21
2.2.1.1 Metody a model výuky	22
2.2.2 Výchovný program.....	28
2.2.3 Výchovný styl	31
2.2.4 Rozvoj prosociálnosti.....	34
3 Etická výchova a české školství.....	35
3.1 Etické Fórum České republiky	37
3.2 Vzdělávací obsah.....	39
3.3 Kurikulární dokumenty	40
3.4 Klíčové kompetence	40

3.4.1	I. Stupeň ZŠ.....	41
3.4.2	II. Stupeň ZŠ	42
3.4.3	Zahrnutí etické výchovy do jiných vzdělávacích oblastí	43
	Praktická část	46
4	Etická výchova na Základní škole Liberecká.....	46
4.1	Situace na dané škole	46
4.1.1	Ukázková hodina etické výchova.....	47
4.1.1.1	Reakce žáků na předmět	49
4.2	Tematický plán předmětu etická výchova na ZŠ Liberecká	51
4.2.1	Komunikace a asertivní chování	51
4.2.2	Důstojnost a identita lidské osoby.....	52
4.2.3	Reálné a zobrazené vzory.....	53
4.2.4	Iniciativa a komplexní prosociálnost	54
4.2.5	Aplikovaná etická výchova	54
4.3	Některé aktivity použité v hodinách.....	55
4.3.1	Zlo a dobro v nás.....	56
4.3.2	Neverbální komunikace – zrakový kontakt.....	58
5	Analýza situace na ZŠ Liberecká.....	59
5.1	Obsah a výuka předmětu	60

5.1.1	Marie Nováková rozděluje učivo dle ročníků:	61
5.2	Zázemí ve škole	63
6	Závěr	65
7	Seznam použité literatury	66

Seznam zkratek a označení

ČR – Česká republika

EF – Etické Fórum

MŠMT - Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

OECD - Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj

PV – Předškolní vzdělávání

RVP – Rámcově vzdělávací program

Sb - sborník

ŠVP – Školní vzdělávací program

VÚP – Výzkumný ústav pedagogický

ZŠ – Základní škola

ZV – Základní vzdělávání

Úvod

Bakalářská práce se zaměřuje na téma etická výchova a její zavádění do českých škol. Přestože především rodina formuje morální hodnoty dětí, i škola zastává nezastupitelnou roli ve výuce etické výchovy.

Téma „Zavádění etické výchovy“ jsem si vybrala pro jeho aktuálnost. Učení se dobrých mravům je ve výchovném procesu nezbytné, žáci mají možnost si vytvořit hodnoty a ideály, učí se úctě a schopnosti jednat ve prospěch celku a být ohleduplný.

Není od věci domnívat se, že problémy s morálkou jdou ruku v ruce s klesajícím počtem úplných rodin. Někteří autoři se domnívají, že s každou nadcházející generací rodina svou funkci plní čím dál tím méně a problematika mravů narůstá a stává se stále aktuálnějším problémem.¹ Ano, takto se nám to vážně může jevit. Ale je tomu skutečně tak? Jsou dnešní děti horší, nežli děti v předchozích generacích? Naše rodiče měly zřejmě větší respekt z autorit, než máme my dnes, ale podle jejich vyprávění to bylo do značné míry ovlivněné tehdejší režimem a strachem z projevů vlastní vůle. Není lepší, že dnešní děti strach z autorit nemají? Že se nebojí do školy, jsou sebevědomější a více sami sebou? Děti a jejich chování se vyvíjí a mění stejně jako společnost a stejně jako rodina. Není možné však posoudit, zda k lepšímu, či k horšímu.

Společnost má v tomto ohledu zřejmě jasno. Problém morálky je potřeba řešit. Předmět etická výchova v podstatě vznikl jako reakce na tuto problematiku a tudíž se škola aktivněji angažuje v nápravě špatných mravů. Etika je pojem známý od

¹ PÍŤHA, P. *Etická výchova ve školách – ano či ne*. In: Učitelské listy 2008: Referát z konference Etická výchova 13. 5. 2009 [online]. [cit. 2013-31-01]. Dostupné z: <http://www.ucitelske-listy.cz/2009/06/petr-pitha-eticka-vychova-ve-skolach_23.html>. S. 1.

nepaměti a o jeho potřebě ve vyučovacím procesu není sporu. Snaha o zavádění etické výchovy na školní půdě je však novátorstvím.

Cílem mé práce je rozebrat a popsat tento proces, ve kterém je etická výchova zaváděná do vyučovacího procesu základních škol, kde budu analyzovat situaci na Základní škole Liberecká v Jablonci nad Nisou.

Dále zde vymezuji pojem etika a principy prosociálnosti z ní vycházející. V teoretické části pak představuji projekt zavádění etické výchovy, její nelehkou cestu do českého školství, její náplň a metody. Další část je věnována složkám etické výchovy.

Praktická část je věnována analýze situace na vybrané škole, jak vypadají hodiny, jaké aktivity jsou voleny do programu a které z nich mají úspěch. Má pozornost směřuje i na samotné učitele, kteří se zde odvážně ujímají role, která dříve patřila výsadně rodičům. Tito učitelé mají nyní za úkol představovat nejvyšší mravní ideál, což rozhodně není snadná věc.

Hodiny etické výchovy jsou pojaty jiným způsobem, než na jaký jsme byli dosud zvyklí. Cílem je pomoci žáku osvojit si dané mravní zásady a hodnoty. Funkční projekt by měl zajistit rozvoj prosociálnosti, hodnot a postojů, oduševnění učitele a měl by napomáhat k utváření příjemného prostředí v hodině.

Teoretická část

1 Etická výchova

V této kapitole se věnuji obeznámení a vysvětlení základních pojmů. Objasňuji chápání etiky jejím zakladatelem, Aristotelem. Definuji pojmy etika, výchova a etická výchova. Velký důraz také kladu na seznámení s tématem prosociálnosti, o jejíž rozvoj se etická výchova snaží. Oblast prosociálního chování je pak pro etiku hlavním tématem. Rozvoj charakteru a dobrých mravů byl pokládán za důležitý nejen za Aristotela, ale je tomu tak i dnes.

„Moderní pedagogika a i etická výchova si uvědomuje sílu a nevyhnutelnost vize. Vize etické výchovy, ze které čerpá svou účinnost a sílu, je vize morálně vyvrátěho člověka, který se vyznačuje empatií, kreativitou, zdravým sebevědomím, pozitivním hodnocením jiných a prosociálními formami chování.“²

1.1 Seznámení s pojmy

Etika jako filosofická disciplína pochází od Aristotela, který se mimo jiné také zabývá otázkou dobrých mravů. Ten rozlišuje v lidském jednání činnost *teoretickou* (poznání), *praktickou* (jednání) a *tvořivou* (dělání). Etiku považuje za praktickou činnost a nazývá ji „praktická filosofie“. V etika je odvozená od řeckého *éthos*, což

² ETICKÁ VÝCHOVA. *Portál pro etickou výchovu ve školách v ČR*. [online]. [cit. 2012-02-10]. Dostupné z: < <http://www.etickavychova.cz/predstavujeme-etickou-vychovu>>.

znamená zvyk nebo mrav.³ Anzenbacher navrhuje následující terminologii: „Etika je filosofická disciplína zabývající se morální povahou lidské praxe. Slovem morální charakterizuje různé jednání, soudy, instituce a postoje. Podle něj je také lidskému jednání přirozené mít určité hodnoty. Na základě této vlastnosti mluvíme o jednání morálním, nemorálním, mravním či nemravním.“⁴ Pedagogický slovník popisuje etiku takto: „Etika vytváří souhrn mravních norem, tvořící základ společnosti, vymezujících postavení člověka ve společnosti a poskytujících kritérií jeho morálního jednání. Je to mravní chování člověka, soulad jeho rozhodnutí, jednání a chování s humánními etickými principy.“⁵

Z obecného hlediska chápeme pojem *výchova* jako záměrné působení lidí a předávání si generačních zkušeností. Průcha ve svém díle „Přehled Pedagogiky“ nahlíží výchovu následovně: „*Výchova je v pedagogickém pojetí záměrné působení na osobnost jedince s cílem dosáhnout změn v různých složkách osobnosti.*“⁶ V pedagogickém slovníku pak nalezneme podobnou definici: „*Výchova je proces záměrného působení na osobnost člověka s cílem dosáhnout pozitivních změn v jejím vývoji.*“⁷

Etickou výchovu nalezneme ve slovníku pod pojmem mravní výchova a je definována takto: „*Výchovné působení na žáka, jeho rozum, představy, postoje, city, vůli a jednání, aby byly v souladu s obecně uznávanými zásadami etiky.*“⁸

³ ANZENBACHER, A. *Úvod do filosofie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. 377 s. ISBN 80-7179-804-X. S. 269.

⁴ ANZENBACHER, A., pozn. 3, s. 269.

⁵ PRŮCHA, J. *Pedagogický slovník*. 1. vyd. Praha : Portál, 1995. 292 s. ISBN 80-7178-029-4. S. 59-60.

⁶ PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. 269 s. ISBN 80-7178-399-4. S. 15.

⁷ PRŮCHA, J., pozn. 6, s. 277.

⁸ PRŮCHA, J., pozn. 5, s. 128.

Velkou váhu dále přiřkládám objasnění systému *kurikulárních dokumentů*. Jak uvádí „Rámcově vzdělávací program“ ze dne 1. 9. 2012: „V souladu s novými principy kurikulární politiky, zformulovanými v Národním programu rozvoje vzdělávání v ČR (tzv. Bílé knize) a zakotvenými v zákoně č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), se do vzdělávací soustavy zavádí nový systém kurikulárních dokumentů pro vzdělávání žáků od 3 do 19 let. Kurikulární dokumenty jsou vytvářeny na dvou úrovních – státní a školní. Státní úroveň v systému kurikulárních dokumentů představují Národní program vzdělávání a rámcové vzdělávací programy (dále jen RVP). Národní program vzdělávání vymezuje počáteční vzdělávání jako celek. RVP vymezují závazné rámce vzdělávání pro jeho jednotlivé etapy – předškolní, základní a střední vzdělávání. Školní úroveň představují školní vzdělávací programy, podle nichž se uskutečňuje vzdělávání na jednotlivých školách. Národní program vzdělávání, rámcové vzdělávací programy i školní vzdělávací programy jsou veřejné dokumenty přístupné pro pedagogickou i nepedagogickou veřejnost.⁹

Dalším z pojmů, který používám ve své práci, je *Bílá kniha* neboli Národní program rozvoje v České republice. Zde jsou formovány vládní strategie v oblasti vzdělávání. Strategie odráží celospolečenské zájmy a dává konkrétní podněty k práci škol.¹⁰

Pedagogický slovník popisuje Bílou knihu: „...mezinárodně přijatý název pro koncepční a programový dokument.“¹¹

Na Bílou knihu dále navazuje *Rámcově vzdělávací program*, který objasňuje nově vyvíjené kurikulární dokumenty. Podle pedagogického slovníku: „*Rámcově*

⁹ VÝZKUMNÝ ÚSTAV PEDAGOGICKÝ. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. Poslední revize 1. 9. 2010 [cit. 2012-10-12]. Dostupné z: <<http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV-pomucka-ucitelum.pdf>>. S. 9.

¹⁰ MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY. *Bílá kniha* [online]. Poslední revize 4.12.2002 [cit. 2012-20-12]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/files/pdf/bilakniha.pdf>>.

¹¹ PRŮCHA, J. *Pedagogický slovník*. 1. vyd. Praha : Portál, 1995. 292 s. ISBN 80-7178-029-4. S. 25.

*vzdělávací programy vymezují cílové zaměření vzdělávání na daném stupni, pro daný obor vzdělávání a očekávané výstupy. Charakterizují je priority, cíle, klíčové kompetence a obsah v širších oblastech.*¹²

*Klíčové kompetence jsou v Rámcově vzdělávacím programu charakterizovány následovně: „Klíčové kompetence představují souhrn vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění každého člena společnosti. Jejich výběr a pojetí vychází z hodnot obecně přijímaných ve společnosti a z obecně sdílených představ o tom, které kompetence jedince přispívají k jeho vzdělávání, spokojenému a úspěšnému životu a k posilování funkcí občanské společnosti.*¹³

Tematické okruhy, které ve své práci také často zmiňuji, jsou tzv. „*Průřezová témata*“. I zde čerpám z Rámcově vzdělávacího programu, který na průřezová témata nahlíží takto: „*Průřezová témata reprezentují v RVP ZV okruhy aktuálních problémů současného světa a stávají se významnou a nedílnou součástí základního vzdělávání. Jsou důležitým formativním prvkem základního vzdělávání, vytvářejí příležitosti pro individuální uplatnění žáků i pro jejich vzájemnou spolupráci a pomáhají rozvíjet osobnost žáka především v oblasti postojů a hodnot.*¹⁴

1.2 Prosociálnost

Jak uvádí Nováková: „*Program etické výchovy je zaměřen k jedinému výchovnému cíli, spočívající v prosociálním chování žáků, chování, které podporuje dialog, nezištnou spolupráci ve skupině, vede k přesahu mimo hranice kolektivu, ke*

¹² PRŮCHA, J. *Pedagogický slovník*. 1. vyd. Praha : Portál, 1995. 292 s. ISBN 80-7178-029-4. S. 197.

¹³ VÝZKUMNÝ ÚSTAV PEDAGOGICKÝ. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. Poslední revize 1. 9. 2010 [cit. 2012-10-12]. Dostupné z: <<http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV-pomucka-ucitelum.pdf>>. S. 14.

¹⁴ VÝZKUMNÝ ÚSTAV PEDAGOGICKÝ. [online]., pozn. 13, s. 100.

*komplexní prosociálnosti. Cílem projektu je nejen základní orientace v mravních hodnotách, ale i vytvoření a zvnitřnění vlastního hodnotového systému žáka, který se stává posilou a základem zralé osobnosti a vnitřním vztažným systémem; osobnosti, která dokáže realizovat poznané dobro bez nároků na odměnu a ocenění ostatních, pouze na základě vlastního uspokojení z naplnění svých vnitřních hodnot a požadavků.*¹⁵

Prosociální chování je největší a hlavní hodnotou etické výchovy. Projevuje se nejčastěji jako láska nejen k sobě ale i jako láska k druhým, není to jen snaha udělat něco dobrého pro sebe ale i pro druhé. Je to v podstatě schopnost ztotožnit se s druhými, sdílet radosti i bolesti druhého jako své vlastní. Mezi prosociální chování patří i soucitné reakce, tendence darovat, dělit se, udělat radost, projevy pomoci, ochota spolupracovat. Prosociálnost patří k základním potřebám člověka. Rozvíjíme – li prosociálnost, rozvíjíme svou identitu. „Člověk se stává sám sebou, nachází svou plnou identitu za předpokladu, že se stává prosociálním.“¹⁶

Lencz formuluje zásady prosociálního chování:

- Snaž se otevřeně komunikovat.
- Každý člověk má důstojnost (spíš než hodnotu); měj úctu k sobě i druhým.
- Najdi v každém člověku něco pozitivního a připisuj mu pozitivní znaky.
- V oblasti lidských vztahů buď nápaditý a tvořivý.
- Často vyjadřuj radost, nadšení, uznání, a jiné pozitivní city. Negativní city vyjadřuj ohleduplně a ne často.
- Buď empatický, všímej si a respektuj postoje a city druhých.
- Pasivní nebo agresivní chování nevede k cíli; buď asertivní.
- Řid' se pozitivními vzory a sám buď příkladem.

¹⁵ NOVÁKOVÁ, M. a kolektiv. 2. vyd. *Manuál etické výchovy pro základní a střední školy*. Praha: Etické fórum ČR o. s., 2009. 131 s. ISBN 978 - 80 - 7130 - 143 - 1. S. 9.

¹⁶ NOVÁKOVÁ, M. a kolektiv., pozn. 15, s. 12.

- Buď prosociální, snaž se spolupracovat, pomáhat a obdarovávat.
- Angažuj se pro cíle společnosti.¹⁷

„Prosociální chování je motivováno zejména empatickým spoluprožíváním bolesti či radosti druhé osoby. Prosociální osoby prožívají bolesti a radosti druhých jako svoje vlastní a právě to je motivuje k prosociálnímu chování. Etická výchova se nespokojuje s vybízením k prosociálnímu chování, ale rozvíjí v žácích empatii, která ho podmiňuje. Jinými slovy: Etická výchova napřed rozvíjí dispozice, schopnosti a způsobilosti, které ulehčují prosociální chování a až potom studenta k tomuto chování vede.“¹⁸

2 Vývoj projektu etická výchovy

S potřebou prohlubování dobrých mravů a rozvíjení charakteru vzniká i projekt etické výchovy. Ten vychází z původních projektů jako je „*Character Development*“ od E. A. Wynna, K. Ryana a T. Lickony a dále z projektu „*Child Development*“ od D. Saloma a D. Watsona. Na tomto základě pak dále vytvořil jádro celého projektu „Etická výchova“ profesor Olivar. Událo se tak na „Nezávislé univerzitě“ v Barceloně v 80. letech minulého století. V projektu se zabývá vývojem charakteru a výchovou k prosociálnosti. Základ tohoto projektu tvoří rozsáhlé psychologické výzkumy sledující jakým způsobem je charakter rozvíjen.¹⁹

Výzkum prof. Olivara začal tím, že si položil dvě základní otázky:

¹⁷ LENCZ, L. a kolektiv. *Etická výchova - metodický materiál 2.* 1. vyd. Praha: Luxpress, 2005. 92 s. ISBN 80 - 7130 - 116 - 7. S. 16.

¹⁸ LENCZ, L. *Etická výchova pre cirkevné školy I. časť.* 1. vyd. Bratislava: Metodické centrum, 1997. 54 s. ISBN 80-8052-010-0. S. 11 – 12.

¹⁹ NOVÁKOVÁ, M. a kolektiv. *Manuál etické výchovy pro základní a střední školy.* 2. vyd. Praha: Etické fórum ČR o. s., 2009. 131 s. ISBN 978 - 80 - 7130 - 143 - 1. S. 9.

- Jaké faktory v chování dětí je zapotřebí rozvíjet, aby bylo u nich dosaženo prosociálního chování?
- Jaké faktory v chování dospělých vůči dětem pomáhají rozvíjet u dětí prosociální chování?

Po zodpovězení těchto otázek došel prof. Olivar k závěrům, které tvoří základ pro teoretický model prosociálnosti, který nadále přispěl k vytvoření výchovného projektu. Profesor Olivar nejdříve vytipoval faktory, které rozvíjejí osobnost, a které byly poté ověřeny výzkumem mezi žáky i rodiči. Konečný model tvoří 15 bodů, z nichž 10 se týká dětí, tzn. odpověď na první otázku, a pět se týká chování dospělých (otázka druhá). Podle průzkumu profesora Olivara je etická výchova zaváděna, nebo již byla zavedena v některých zemích Jižní Ameriky, Kalifornii, Itálii, Velké Británii a na Slovensku. Slovensko je podle Ing. Marie Jakešové pro nás v tomto ohledu jakýmsi vzorem, jelikož na projektu se zde pracuje už více než deset let.²⁰

Projekt byl doplněn L. Lenczem o podmínky pro výuku a snažil se docílit co největší efektivity práce. V letech 1990 – 1993 proběhlo mnoho experimentálních ověření, ze kterých vzešly velmi dobré výsledky. Projekt byl dotvořen takovým způsobem, aby lépe vyhovoval středoevropským podmínkám. Díky tomu si etika pomalu hledá cestu do škol jako jeden z povinně volitelných předmětů. Je zaměřen k vytváření osobních postojů a hodnot formou vlastního žákova prožitku.²¹

Mgr. Pavel Motyčka také pojednává o realizaci projektu etická výchova na Slovensku ve článku „Jak vychovává etická výchova?“ pro Etické fórum: „*Slovenští kolegové v projektu více prohloubili především myšlenky humanistické a kognitivní*

²⁰ JAKEŠOVÁ, M. *Čtyřdílný seriál pro Učitelské listy*. In: Učitelské listy 2005/2006 [online]. [cit. 2013-20-01]. Dostupné z: <<http://www.etickeforumcr.cz/eticka-vychova/o-eticke-vychove/cytrdilny-serial-pro-ucitelske-listy>>.

²¹ NOVÁKOVÁ, M. a kolektiv. *Manuál etické výchovy pro základní a střední školy*. 2. vyd. Praha: Etické fórum ČR o. s., 2009. 131 s. ISBN 978 - 80 - 7130 - 143 - 1. S. 9.

pedagogiky. Osobně bych řekl, že přísně vědeckému projektu založeném na psychologii dali nový rozměr a více ho posunuli do oblasti pedagogiky. Je nutné poznamenat, že sám L. Lencz (2004) se cítí být ovlivněn více psychology (např. V. E. Frankl) a filozofy (M. Scheller, E. Levinas, M. Buber). To však nic nemění na tom, že díky zdůraznění pedagogických principů, mohla být etická výchova na Slovensku zařazena do školního systému jako samostatný výukový předmět. “²²

2.1 Projekt v České republice

Základy projektu etická výchova položil již zmiňovaný R. R. Olivar. Program zahrnuje psychosociální dovednosti, specifickou formu působení na žáka a výchovný styl pedagoga. Tento program zůstal nadále rozvíjen. Volí různorodé metody práce, ve kterých se bere v potaz věk dětí, typ třídy a také vlohy a dovednosti pedagoga. Celý projekt směřuje k jednomu hlavnímu cíli, který spočívá v prosociálním chování žáků. Dále se snaží o podporu dialogu, spolupráci ve skupině, snaží se o přesah mimo hranice kolektivu. Žák se učí mravním hodnotám a jeho cílem je vytvořit si vlastní hodnotový systém. Toto se zdá být velmi prospěšné pro utváření zralé osobnosti, která je schopna rozpoznat dobro a to realizovat bez nároku na odměnu. Snaha osobnosti je pak naplnění svých vnitřních hodnot, což jí přináší uspokojení.²³

Proč je etická výchova na českých školách potřebná? „Podle průzkumu Dr. Strakové z roku 2009, 74% současných rodičů se domnívá, že disciplína a pořádek ve škole je nyní horší než za dob, kdy oni sami byli na základní škole. Vzhledem ke změnám životního stylu společnosti je potřebné žáky ve škole seznámit s etickými tématy. Vzhledem k relativizaci hodnot je prospěšné, aby škola vyčlenila konkrétní čas,

²² MOTYČKA, P. *Jak vychovává etická výchova?* 14. 10. 2006 [online]. [cit. 2013-23-02]. Dostupné z: <<http://www.etickeforumcr.cz/eticka-vychova/o-eticke-vychove/jak-vychovava-eticka-vychova>>.

²³ NOVÁKOVÁ, M. a kolektiv. *Manuál etické výchovy pro základní a střední školy*. 2. vyd. Praha: Etické fórum ČR o. s., 2009. 131 s. ISBN 978 - 80 - 7130 - 143 - 1. S. 9.

během kterého budou žáci vzájemně reflektovat své etické postoje a ověřenými způsoby si budou osvojovat eticky přijatelné chování. Vzhledem k délce času stráveného ve škole se ukazuje, že základy etického chování vytvořeného v rodině je vhodné během školní docházky systematicky zpevňovat. Hodiny etické výchovy jsou ověřeným a účinným nástrojem prevence sociálně nežádoucích jevů a zlepšování školního klimatu“.²⁴

Hlavní webové stránky týkající se etické výchovy:

- <http://www.etickeforumcr.cz/>
- <http://www.eticlavychova.cz/>

Školy s výukou etické výchovy:

- ZŠ Dukelská 11; České Budějovice
- VOŠ a SŠ, s. r. o., Pražská 1813/3; České Budějovice
- CZŠ Orbis-Pictus, s.r.o., Budějovická 825; Tábor
- ZŠ a MŠ Sezimovo Ústí, 9. května 489; Sezimovo Ústí
- ZŠ Vodňany, Bavorovská 1046; Vodňany
- ZŠ a MŠ Brno, Kotlářská 4; Brno
- ZŠ M. Kudeřikové Strážnice, Příční 1365; Strážnice
- CZŠ ve Veselí nad Moravou, park Petra Bezruče 697; Veselí n. Moravou
- CS zdravotnická škola, s.r.o, Grohova 14/16; Brno
- ZŠ Kuřim, Tyršova 1155; Kuřim
- ZŠ a MŠ Olbramovice 125; Olbramovice
- ZŠ a MŠ Moravský Písek, Velkomoravská 168; Moravský Písek

²⁴ ETICKÁ VÝCHOVA. *Portál pro etickou výchovu ve školách v ČR. Proč etická výchova.* [online]. [cit. 2013-29-01]. Dostupné z: <<http://www.eticlavychova.cz/potreba-eticke-vychovy>>.

- ZŠ a MŠ Pohořelice, Dlouhá 35; Pohořelice
- ZŠ Velké Bílovice, Fabian 1215; Velké Bílovice
- Gymnázium Dr. Karla Polesného, nám. Komenského 4; Znojmo
- Gymnázium a obchodní akademie Chodov, Smetanova 738; Chodov
- ZŠ Toužim, Plzeňská 395; Toužim
- ZŠ Jihlava, Nad Plovárnou 5; Jihlava
- ZŠ Nížkov 11; Nížkov
- Gymnázium Jihlava, Jana Masaryka 1; Jihlava
- ZŠ a MŠ Větrný Jeníkov 171; Větrný Jeníkov
- ZŠ Podhart', Máchova 884; Dvůr Králové n. L.
- ZŠ a MŠ Hradec Králové - Svobodné Dvory, Spojovací 66; Hradec Králové
- Dětský domov se školou a ZŠ Kostelec nad Orlicí, Tyršova 7; Kostelec n. Orlicí
- ZŠ Náchod - Plhov, Příkopy 1186; Náchod
- ZŠ Mozaika, U Stadionu 1166; Rychnov nad Kněžnou
- ZŠ Jičín (3. ZŠ Jičín), Poděbradova 18; Jičín
- ZŠ Solnice, Dobrušská 81; Solnice
- ZŠ Liberec, Na Výběžku 118; Liberec 15
- ZŠ Liberecká, Liberecká 26; Jablonec nad Nisou
- Masarykova ZŠ a Obchodní akademie Tanvald, Školní 416; Tanvald
- ZŠ Turnov, 28. října 18; Turnov
- ZŠ a MŠ Višňová, Višňová 173; Frýdlant
- ZŠ Vrchlického, Vrchlického 17; Liberec 13
- ZŠ Tanvald, Sportovní 576; Tanvald
- ZŠ Turnov, Skálova 600; Turnov
- ZŠ svaté Zdislavy, Štefánikova 117; Kopřivnice
- S pedagogická Š a S zdravotnická Š svaté Anežky České, 1. máje 37; Odry
- ZŠ a MŠ Hať, Na Chromině 2; Hať

- ZŠ Hlučín-Rovniny, Cihelní 8; Hlučín
- Soukromé šestileté gymnázium v Ostravě, U Haldy 18; Ostrava-Hrabůvka
- Gymnázium Dr. Emila Holuba, Na Mušce 1110; Holice
- ZŠ Chvaletice, 9. května 148; Chvaletice
- ZŠ Žamberk, 28.října 581; Žamberk
- SŠ automobilní Holice, Nádražní 301; Holice
- Soukromá ZŠ Elementária, Jesenická 11; Plzeň
- ZŠ sv. Voršily v Praze, Ostrovní 9; Praha 1
- ZŠ a MŠ ANGEL v Praze 12, Angelovova 15; Praha 4-Modřany
- Soukromé SOU Dr. Peška, Šmolíkova 5; Praha 6-Ruzyně
- CZŠ logopedická Don Bosco a MŠ logopedická, Dolákova 555; Praha 8-Bohnice
- ZŠ Rakovského v Praze 12, Rakovského 1; Praha 4-Modřany
- ZŠ Bítovská 1; Praha 4
- Gymnázium Jana Keplera, Parlérova 2; Praha 6
- ZŠ a MŠ J. A. Komenského, U dělnického cvičiště 1; Praha 6-Břevnov
- Gymnázium Benešov, Husova 470; Benešov
- Gymnázium J. S. Machara, Královická 668; Brandýs n. L.-Stará Boleslav
- ZŠ Jílové u Prahy, Komenského 365; Jílové u Prahy
- Integrovaná herna - alternativní školička Mukařov, Příčná 61; Mukařov u Říčan
- ZŠ Starý Kolín, Kolínská 90; Starý Kolín
- MŠ Zvánovice, Školní 99 (detaš. pracoviště ZŠ a MŠ brí Fričů, Ondřejov); Zvánovice – Ondřejov
- ZŠ Příbram-Březové Hory, pracoviště Bratří Čapků 279; Příbram VII
- ZŠ Příbram – Březové Hory, pracoviště Prokopská 337; Příbram VI
- ZŠ, MŠ a ZUŠ Jesenice, K Rybníku 800; Jesenice
- ZŠ a MŠ V Zahrádkách 230; Roztoky-Křivoklát
- ZŠ Mšeno, Boleslavská 360; Mšeno

- ZŠ Litoměřice, U Stadionu 4; Litoměřice
- ZŠ a MŠ Povrly, 5. května 233; Povrly
- ZŠ Velký Šenov, Mírové náměstí 440; Velký Šenov
- S průmyslová Š a VOŠ Chomutov, Školní 50; Chomutov
- ZŠ Louny, 28.října 2173; Louny
- ZŠ Meziboří, Komenského 340; Meziboří
- ZŠ Dolní Lhota 80; Dolní Lhota u Luhačovic, 763 23
- ZŠ a ZUŠ Dolní Němčí, Školní 606; Dolní Němčí, 68762
- ZŠ a MŠ Korytná 1; Korytná, okres Uherské Hradiště
- ZŠ Valašské Klobouky, Školní 856; Valašské Klobouky
- ZŠ Brumov-Bylnice, Družba 1178; Brumov-Bylnice
- ZŠ Slavičín - Malé Pole, Osvobození 8; Slavičín
- Katolická ZŠ v Uherském Brodě, Jirchářská 823; Uherský Brod
- ZŠ Komenského II, Havlíčkovo nábřeží 2567; Zlín²⁵

2.2 Složky etické výchovy

Projekt, který tvoří základ českého výchovného projektu etická výchova, sestavil profesor R. R. Olivar. Dle jeho názoru by měla být etická výchova implicitní. Vyučovací proces, život ve škole, atmosféra ve škole a i ostatní podněty, které souvisejí se životem ve škole, by měly pozitivně ovlivňovat rozvoj dětí a to především jejich charakter. Měl by být do učebních plánů zahrnut osobitý prostor, který je vyhrazen etické výchově a dané třídě. Etická výchova podle R. R. Olivara tvoří několik základních složek, které se vzájemně podmiňují a tvoří jeden celek. Jsou

²⁵ ETICKÁ VÝCHOVA. *Portál pro etickou výchovu ve školách v ČR. Školy s výukou etické výchovy [online]. [cit. 2013-04-20]. Dostupné z: <<http://www.etickeforumcr.cz/eticka-vychova/skoly>>.*

to cíle etické výchovy, metody etické výchovy, výchovný program a styl a rozvoj prosociálnosti.²⁶

2.2.1 Cíle etické výchovy

Hlavním cílem etické výchovy je tedy prosociálnost. „Cílem etické výchovy je vychovat člověka, který je pozitivní osobností ve smyslu hodnotové orientace, úcty k člověku, k životu a k prostředí, ve kterém žije. Tento člověk je schopný aktivně spolupracovat a spolupodílet se na realizaci toho, co poznává jako dobré, jít za svým cílem a naplňovat ho i ve chvílích nepřízně okolí“²⁷

„Cílem etické výchovy je vychovat osobnost, která:

- Má svoji vlastní identitu (je sama sebou, přitom tato identita zahrnuje prosociálnost.
- Má pozitivní vztah k životu a lidem se zdravou kritičností (k sobě i svému okolí).
- Chování osobnosti je určené osobním přesvědčením a osvojenými etickými normami vyplývajícími z univerzální solidarity a spravedlnosti a proto je do jisté míry nezávislá na společnosti.
- Má zralý morální úsudek opírající se o všeobecné morální a etické zásady, proto je schopná správně reagovat i v neočekávaných a složitých situacích.

²⁶ OLIVAR, R. R. *Etická výchova*. 1. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana, 1992. 209 s. ISBN 80-7158-001-5. S. 21-27. S. 8.

²⁷ NOVÁKOVÁ, M. a kolektiv. *Manuál etické výchovy pro základní a střední školy*. 2. vyd. Praha: Etické fórum ČR o. s., 2009. 131 s. ISBN 978 - 80 - 7130 - 143 - 1. S. 13.

- Charakteristická je jednota myšlení a jednání.
- Jedná nejen v souladu se svými zásadami, ale i s citovým nasazením²⁸.

2.2.1.1 Metody a model výuky

Nejsou žádné předepsané metody výuky, podle kterých by se měla etická výchova vyučovat na školách. Při výuce je zohledňován daný kolektiv žáků a dispozice pedagoga – jeho zkušenosti a dovednosti. Využíváno je široké portfolio metod prožitkové pedagogiky.²⁹

Výchovné metody by měli splňovat dva základní aspekty:

- **Zaujmout studenty**
- **Podporovat výchovné cíle v souladu s výchovným programem**
Výchovná činnost je často přirovnávána k práci zahradníka a je chápána jako analogická posloupnost procesů. Do tohoto modelu výuky je možno zahrnout následující činnosti:
 - **Připravit půdu**
Zde se snažíme o vytvoření vhodného prostředí pro výuku s pozitivní atmosférou, kde daná skupina spolupracuje a navzájem se ovlivňuje.
 - **Zasadit semeno**
Znamená pomoci dítěti, aby přijalo novou etickou zkušenost, a to na základě jak emocí, tak rozumu.
 - **Starat se, aby semeno zapustilo kořeny**
K pochopení a přijetí nové etické zkušenosti je potřeba rozvoj schopnosti hodnotit situaci a správně se rozhodnout. Jde nám o celkové porozumění, kde

²⁸ IVANOVÁ, E., KOPINOVÁ, E., LÍŠKOVÁ, E. *Etická výchova v 2. ročníku základnej školy; Metodická príručka pre učiteľov*. 1. vyd. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum, 2005. 76 s. ISBN 80-8052-233-2. S. 4.

²⁹ NOVÁKOVÁ, M. a kolektiv. *Manuál etické výchovy pro základní a střední školy*. 2. vyd. Praha: Etické fórum ČR o. s., 2009. 131 s. ISBN 978 - 80 - 7130 - 143 - 1. S. 33-34.

změny v názorech jsou trvalé. Snažíme se tedy především o rozvoj morálního úsudku.

- **Naroubovat strom**

Ušlechtilé rouby jsou zde přirovnávány k pozitivním vzorům a modelům chování. Ty jsou pro výchovu stejně cenné, jako tyto rouby pro ovocnáře. Opět je zde snaha i o upevnění nově získaných postojů.

- **Prořezávat strom, aby přinesl více ovoce**

Stejně tak, jako je potřeba prořezat strom, aby lépe prosperovat, tak je třeba ukázněvání ve výchově. Patří sem systém trestů a odměn a pozitivní disciplína.

- **Péče o plody**

Aby výchova byla účinná, je nutné, aby se nové konkrétní zkušenosti zevšeobecnily a aplikovaly do každodenního života.

- **Stará se o teplo a vláhu**

Je potřeba, aby učitel dodržel všeobecné podmínky výchovného stylu, pouze tak může být výchova úspěšná. Učitel s žáky prožívá určitou etapu života, kde se jim systematicky věnuje.³⁰

Velmi účinné je prožitkové učení. Tato metoda umožňuje dětem získat zkušenost a vytvořit si svůj vlastní úsudek. „*Spíše si pamatujeme to, co prožijeme, než to, co nám pouze někdo vyprávěl.*“ Člověk si nejvíce zapamatuje to, co sám udělal. Role učitele je v zde tedy pouze moderátorská. Snaží se vést žáky k dialogu, prožití dané situace a získání vlastních postojů. Všechny zvolené metody směřují k prosociálnímu

³⁰ NOVÁKOVÁ, M. a kolektiv. *Manuál etické výchovy pro základní a střední školy*. 2. vyd. Praha: Etické fórum ČR o. s., 2009. 131 s. ISBN 978 - 80 - 7130 - 143 - 1. S. 33-34.

chování. Jedinec je schopný spolupráce, dialogu a sebeprosazení. Přesto je také schopný ústupku pro dobro druhého.³¹

Marie Nováková a kolektiv uvádějí příklady z praxe:

- Zkušenost řidiče autobusu: „*Přestože mám přednost na silnici, pouštím toho, kdo dlouho stojí a čeká. Takhle se jezdí tisíce kilometrů bez nehod.*“
- Zkušenost studenta: „*Pustím sednout v dopravním prostředku toho, kdo je vedle mě. Máme oba hezčí den.*“
- Zkušenost muže – setkání rodin. „*Podržím dveře i tomu, kdo jde za mnou. Vznikají hezké vztahy na pracovišti.*“
- Zkušenost žáka 8.B: „*Pustím toho mrňouse prvního do dveří. Mám ze sebe dobrý pocit.*“³²

Je nezbytné, aby učitel byl zdrojem motivační síly pro kolektiv. Předává to, co zažil, čemu věří a tak také on sám žije. To je největší motivační silou, a proto jsou tyto metody úspěšné. „*Dnešní doba nenaslouchá učitelům, naslouchá svědkům. Učitelům naslouchá pouze tehdy, jsou-li zároveň svědky.*“³³

R. R. Olivar uvádí metody výchovné činnosti specifické pro etickou výchovu, který se pak dále modifikuje. Všechny činnosti se vztahují na výchovu k prosociálnímu chování, utváření postojů, hodnot a pozitivních mezilidských vztahů.

- Vnímání neboli senzibilizace.
- Hodnotová reflexe.

³¹ NOVÁKOVÁ, M. a kolektiv. *Manuál etické výchovy pro základní a střední školy*. 2. vyd. Praha: Etické fórum ČR o. s., 2009. 131 s. ISBN 978 - 80 - 7130 - 143 - 1. S. 34.

³² NOVÁKOVÁ, M. a kolektiv., pozn. 31, s. 33-34.

³³ NOVÁKOVÁ, M. a kolektiv., pozn. 31, s. 33-34.

- Návčik v podmínkách třídy.
- Reálná zkušenost (v rodině, na ulici, mezi kamarády).³⁴

Prof. Olivar nehovoří o reflexi jako o osobitém metodickém kroku, ale uvědomuje si význam a potřebu reflexe jako součásti výchovy a sebevýchovy. Podle našich zkušeností je tento krok velmi důležitý. Pokud totiž nedojde k reflexi, žákovi zůstane jen pěkný zážitek, který ale sotva ovlivní jeho postoje a chování. V praxi etické výchovy se nejvíce chyb dělá v tom, že se zapomíná na reflexi, na zdůrazňování hodnot, proto uvádíme reflexi jako zvláštní krok. Jsme si však vědomi, že prvky reflexe se objevují během celého výchovného procesu a ve všech výchovných krocích.³⁵

Výchova probíhá různými formami. Účinný způsob, jak ulehčit přechod od poznání ke zkušenosti je pomocí hesel, názvů nebo sloganů. V podstatě jde o pojmenování často humornou formou plán na nadcházející den, nebo týden. Hesla si studenti vybírají sami, to zajišťuje účast samotných studentů na programu. Dále jsou vedeny rozhovory na probírané téma. Účastníci mají možnost se vyjádřit a projevit své názory. Mohou být předčítány úryvky ze starých knih a pohádek, promítání videokazet a filmů s probíranou tematikou, hra na role, divadelní inscenace, tvorba nástěnky. Také je přínosné, když si účastníci vedou záznamy tzv. „Deník pozorování“, kam si zapisují poznatky a pozorování z hodin. Pro stimulaci myšlenek je dobré zavést si klasický „Deník“. Zde se zaznamenávají chronologicky události a situace každodenního života.³⁶

³⁴ LENCZ, L. *Etická výchova pre cirkevné školy 1. časť*. 1. vyd. Bratislava: Metodické centrum, 1997. 54 s. ISBN 80-8052-010-0. S. 20.

³⁵ LENCZ, L., pozn. 34, s. 20.

³⁶ OLIVAR, R. R. *Etická výchova*. 1. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana, 1992. 209 s. ISBN 80-7158-001-5. S. 21-27.

2.2.1.1.1 Metody usnadňující práci s kolektivem

Marie Nováková uvádí několik metod, které usnadňují práci s kolektivem třídy, kde pravidla i aktivity jsou odzkoušeny ve třídách a počtem žáků 25-30. Uvádí například tzv. „pohotovostní stupně“, které usnadňují přechod z frontální výuky k jiným formám učení. Vše se odehrává za absolutního ticha, aby změna práce mohla proběhnout rychle a tiše. Stupně jsou tři, a proto stačí ke změně pouze slovní pobídka: „Pozor, pohotovostní stupeň č...“ a žáci mají jasno, co dělat. Na začátku roku, či vyučovacího období je potřeba tyto stupně objasnit a vysvětlit, jak vše funguje.

- Pohotovostní stupeň č. 1 znamená: Okamžitě beze slov uklízím věci do tašky. Učitel následně vyčkává, až úkol třída splní.
- Pohotovostní stupeň č. 2 znamená: Příprava pro práci v kruhu. Učitel zvedne svou židli jako první a dá ji do tvaru kruhu. Poučení žáci již vědí, kam patří lavice a samostatně tvoří kruh. Pedagog opět sleduje průběh a zajišťuje místo pro všechny.
- Pohotovostní stupeň č. 3 znamená: Příprava na práci ve skupině. Podle toho, jak učitel zadá, žáci tvoří skupiny, volí si moderátora a mluvčího skupiny.³⁷

Další výbornou pomůckou je „Štronzo“, což je symbol pro ukončení jakéhokoliv slova či pohybu, žáci doslova zkamení. Pokud potřebujeme okamžitě žáky zastavit, docílíme toho humorným a klidným způsobem. Tak získáme rychlou kontrolu nad skupinou. Pokud žáci skončili zadanou práci, či aktivitu, hlásí se učiteli „Hlasitým mrkáním“, což posiluje zrakový kontakt mezi učitelem a žákem. Ostatní žáci, kteří ještě pracují, nejsou jinak rušeni, vše probíhá v naprostém tichu. Na upřený pohled

³⁷ NOVÁKOVÁ, M. a kolektiv. *Manuál etické výchovy pro základní a střední školy*. 2. vyd. Praha: Etické fórum ČR o. s., 2009. 131 s. ISBN 978 - 80 - 7130 - 143 - 1. S. 40-41.

a mrkání, učitel odpovídá stejným způsobem. Tuto metodu lze využít při aktivitách vyžadujících soustředění a předpokládáme rozdílnou rychlost skupin.³⁸

Další metodou na udržování pozornosti je „Viktorka“. Pochází od anglického *victory* a znamená vítězství. Učitel testuje pozornost třídy tím, že zvedne ukazováček a prostředníček tak, aby tvořili písmeno V, vše provádí mlčky. Žák, který tento symbol zahlédne, přeruší práci, a signál sám zopakuje. Tím dokázal, že dává pozor, tak vlastně zvítězil sám nad sebou. Po té vzniká napětí mezi žáky, kdo jako poslední zakončí řetězec pozornosti. Učitel by měl vždy ocenit pohotovost žáků, může například měřit rychlost na stopkách.³⁹

2.2.1.1.2 Metody pro nácvik dovedností v kolektivu

Práce ve skupině je velmi důležitá a měla by být integrovaná do vyučovacího procesu. Vede ke spolupráci, posiluje komunikační dovednosti členů, učí naslouchání, specifikuje role ve skupině, učí jejich vymezení a vymezení kompetencí, přirozeně vede k osvojování metod řešení sporů a konfliktů, učí přijatelnému kompromisu. V kolektivu se pak dá vést například diskuze, nebo brainstorming. U brainstormingu využíváme konkrétní aplikace syntetiky, spojujeme různé, zdánlivě irelevantní. Tuto tvořivou činnost nejčastěji využíváme při řešení problémů.⁴⁰

Pravidla pro diskuzi:

- Diskuzi vždy začínáme tím, co je známé, k čemu má hodně lidí ze skupiny co říct.

³⁸ NOVÁKOVÁ, M. a kolektiv. *Manuál etické výchovy pro základní a střední školy*. 2. vyd. Praha: Etické fórum ČR o. s., 2009. 131 s. ISBN 978 - 80 - 7130 - 143 - 1. S. 40-41.

³⁹ NOVÁKOVÁ, M. a kolektiv., pozn. 38, s. 40-41.

⁴⁰ NOVÁKOVÁ, M. a kolektiv., pozn. 38, s. 42-43.

- Povzbuzujeme k vyjádření vlastních názorů a myšlenek.
- Neodsuzujeme, nevnučujeme svůj vlastní názor.
- Pozitivně hodnotíme i dílčí postřehy.
- Vedeme skupinu ke vzájemné úctě, k jistotě, že odlišnost názorů je nutná a pozitivní.
- Jsme moderátorem, partnerem v diskuzi.
- Stanovíme jasně pravidla diskuze a dodržujeme je.
- Mluví jen jeden.
- Máme právo na rozdílné názory.
- Hovoříme stručně, k věci.
- Nekritizujeme se.
- Jsme připraveni změnit názor.⁴¹

Postup brainstormingu:

- Jasně stanovte před oči cíl (zápis na tabuli), srozumitelně popište problém.
- Spontánně vyjadřujte nápad, ideu.
- Vše okamžitě zapisujte.
- Po ukončení nápadů je s kolektivem posuďte, tříd'te.
- Hledejte optimální řešení racionálním posouzením.
- Aktivitu vyhodnoťte a shrňte výsledky.⁴²

2.2.2 Výchovní program

Program má své řazení a jeho provázanost není náhodná. Jednotlivé kroky na sebe navazují a všechny směřují k prosociálnosti.

⁴¹ NOVÁKOVÁ, M. a kolektiv. *Manuál etické výchovy pro základní a střední školy*. 2. vyd. Praha: Etické fórum ČR o. s., 2009. 131 s. ISBN 978 - 80 - 7130 - 143 - 1. S. 42-43.

⁴² NOVÁKOVÁ, M. a kolektiv., pozn. 41, s. 42-43.

„Je revoluční ve výchovných cílech. Klasická pedagogika staví na individuální práci, projekt naopak na spolupráci. Dosavadní pedagogika se zaměřuje na slušné chování a disciplínu - za dobré se považuje dítě, se kterým nejsou problémy. Naše klasická škola hodnotí především individuální práci. Nemotivuje ke spolupráci a neučí tomu, přestože rodinný, společenský, politický i ekonomický život je na ní založen. Jednou z příčin krize rodiny, konfliktů na pracovištích, špatné funkce ekonomického či politického systému je právě nedostatek schopnosti pracovat v týmu. Neumíme to, protože nás tomu nikdo nikde nenaučil. Etická výchova proto rovněž usiluje tuto mezeru zaplnit.“⁴³

Jak uvádí R. R. Olivar: *„Výchovný program podmiňuje anebo podporuje pozitivní rozvoj osobnosti. Patří sem například sebeocení, pozitivní hodnocení druhých, způsobilost v mezilidských vztazích, empatie a jiné. Nejdůležitější je prosociálnost, což je ochota přijmout a pochopit druhé, udělat něco pro druhé i tehdy, i když z toho nemá přímý a bezprostřední prospěch. Tento postoj je příbuzný s postojem, který nazýváme dobročinnou, nezištnou láskou. Proto první část výchovného programu tvoří výchova k prosociálnosti a druhou část tvoří aplikace prosociálnosti na různé oblasti života, jako je vztah k práci, majetku, rodině, společnosti, přírodě apod.“⁴⁴*

Jednotlivé stupně programu jsou:

- Komunikace, pozdrav, otázka, odpověď, poděkování, objasnění, omluva.
- Důstojnost lidské osoby. Sebepoznání, sebezpřijetí. Pozitivní hodnocení sebe (self-esteem). Poznávání svých silných stránek formou her. Rozlišování dobra a zla.

⁴³ VYVOZILOVÁ, Z., NOVÁKOVÁ, M. *Etická výchova pro základní a střední školy*. Praha: Etické fórum České republiky, o.s., 2005. 18 s. S. 7.

⁴⁴ OLIVAR, R. R. *Etická výchova*. 1. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana, 1992. 209 s. ISBN 80-7158-001-5. S. 8.

- Pozitivní hodnocení druhých. Pochvala. Úcta k druhým, postoj k nemocným, postoj ke starým lidem.
- Kreativita a iniciativa. Řešení problémů a úloh, hry a úlohy pro rozvoj tvořivosti. Hádanky, koláže, doplnění obrázků, dokončení příběhů. Kresba, vnímání hudby. Přijetí rozhodnutí atd.
- Vyjadřování vlastních citů a jejich usměrňování.
- Interpersonální a sociální empatie (vcítění do myšlenek, stanovisek a pocitů druhých nebo jiných sociálních skupin).
- Asertivita. Zvládnutí agresivity a soutěživosti. Sebeovládání. Řešení konfliktů.
- Reálně zobrazené vzory (např. literární, mediální).
- Prosociální chování v osobních vztazích. Pomoc, darování, dělení se, spolupráce, přátelství.
- Empatie.
- Rodina a její role.
- Prosociální chování ve veřejném životě. Solidarita. Sociální problémy. Ochrana přírody a její etické aspekty.
- Sociální kritika. Občanská neposlušnost, nenásilí.
- Komplexní prosociálnost.⁴⁵

Na ně navazují aplikační témata, která jsou zaměřená na aplikaci prosociálnosti do různých oblastí života. V oblasti aplikačních témat je etická výchova otevřena současným problémům. Mezi aplikační témata patří:

- Vztahy v rodině.
- Sexuální etika.
- Etické otázky ekologie.

⁴⁵ VYVOZILOVÁ, Z., NOVÁKOVÁ, M. *Etická výchova pro základní a střední školy*. Praha: Etické fórum České republiky, o.s., 2005. 18 s. S. 7.

- Vztah k ekonomickým hodnotám. Vztah k práci.
- Vztah k náboženství.
- Vztah k lidem odlišných názorů.
- Vztah k médiím.⁴⁶

2.2.3 Výchovný styl

R. R. Olivar uvádí, že výchovný styl by měl vytvářet ve třídě dobrou atmosféru, která se podobá atmosféře v rodině. Dítě je přijímáno tak, že jsou nejdříve vyjádřeny pozitivní city k němu, jsou mu připisovány pozitivní vlastnosti a snažíme se o získání dítěte pro spolupráci apod.⁴⁷

Snažíme se zde o vytvoření důsledného vztahu mezi učitelem a žáky, který je ovšem přátelský. Tento vztah pak může fungovat za předpokladů splnění několika základních zásad. Jak uvádí Etické fórum, mezi nejdůležitější zásady patří:⁴⁸

- **Vytvořit ze třídy výchovné společenství.**

Je dokázáno, že vztahy ve třídě mají velký vliv. Pokud jsou vztahy v daném kolektivu kladné, je i práce učitele jednodušší. Žáci se navzájem respektují, dokážou si vypomoci, nejsou mezi sebou tak nepřátelské a jsou spravedlivější. Celosvětově již známý termín tzv. „caring community“ (obec, co se stará o potřeby svých členů) je ve výchovných projektech považován za prioritu. Žáci se setkávají s aktivitami, kde jsou vedeny ke zlepšování vztahů mezi sebou navzájem. To jim pomáhá cítit se lépe v kolektivu a vnímat druhé citlivěji.

⁴⁶ VYVOZILOVÁ, Z., NOVÁKOVÁ, M. *Etická výchova pro základní a střední školy*. Praha: Etické fórum České republiky, o.s., 2005. 18 s. S. 7-8.

⁴⁷ OLIVAR, R. R. *Etická výchova*. 1. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana, 1992. 209 s. ISBN 80-7158-001-5. S. 9.

⁴⁸ ETICKÉ FÓRUM ČR. *O etické výchově* [online]. [cit. 2012-25-11]. Dostupné z: <<http://www.etickeforumcr.cz/eticka-vychova/o-eticke-vychove-podrobneji>>.

- **Používat minimálně odměny a tresty.**

Žáci nepotřebují k učení odměny ani tresty, ty pouze snižují hodnotu a smysluplnost dané činnosti. Žák se potřebuje cítit bezpečně a vidět smysluplnost výuky.

- **Vytvářet radostnou atmosféru.**

Velmi důležité je, aby se učitel etické výchovy snažil o radostnou a přátelskou atmosféru o hodinách. Pokud je atmosféra dobrá, osvojení sociálních návyků je pak snazší a celá výchova má lepší efekt.

- **Stanovit jasná pravidla hry.**

Dítě se v životě řídí hlavně na základě zásad, které má zažité a osvojené. Ty získává během života sociálním učením. Bez pochyb má na toto učení velký význam společnost, ve které se jedinec pohybuje. Je jí ovlivňován a do jisté míry utvářen. Je tedy potřeba dítě naučit jistým „pravidlům hry“, aby se naučilo žít systematicky a zodpovědně ve společnosti.

- **Přijmout druhého takového, jaký je – vyjádřit mu sympatie.**

Žádné dítě není ideální, proto by měli jak rodiče, tak i učitelé měli brát dítě takové, jaké je a vážit si jeho individuality. Měli bychom těmito vlastnostem učit i žáky.

- **Vybízet k prosociálnosti.**

Vybízení k prosociálnosti se ukázalo jako velmi příznivé. Slabá intenzita vybízení chování dítěte neovlivní a naopak přílišné vybízení vyvolá spíše opačný účinek než žádaný. Zde volit střední cestu se ukázalo jako neefektivnější a prokazuje vysokou účinnost.

- **Do výchovného procesu zapojit rodiče.**

Rodina má na dítě samozřejmě největší vliv, nicméně nemalý výchovný vliv má právě škola, ve které tráví dítě velkou část svého dne. Je velmi žádané, aby škola s rodiči tzv. „táhli za jeden provaz“, byli si navzájem pomocníky a společníky při výchově dítěte. Pokud jsou mezi nimi spory, nijak dobře to na dítě nepůsobí. V rámci etické výchovy jsou pak často žákům zadávány domácí úkoly, na jejichž řešení pracují spolu s rodiči.

- **Induktivní disciplína.**

Pokud se dítě nechová podle představ dospělého, ten se toto chování často snaží řešit zesměšněním dítěte nebo to vyvolá jeho agresivní reakci směřovanou na dítě. Toto však nepřispívá k vymizení nežádoucího chování, ale spíše to vyvolá opačnou reakci, kde se dítě stává agresivním. Je tedy žádoucí, aby vychovatel vysvětlil dítěti, co je nesprávné chování, jaké přináší následky a jak dopadá na chování a činnost jiných dětí. Tím dojde k usměrnění tohoto nežádoucího chování. Induktivní disciplína usiluje hlavně o empatii, prosociálnost a snaží se o osvojení interiorizované sebekontroly. Je zde žádoucí, vyhnout se rychlým a zbrklým soudům. Cílem snahy je naučit žáky řešit spory mírumilovným způsobem.

- **Atribut prosociálnosti.**

„Děti se stávají takovými, za jaké je považujeme.“ Tato zásada je jednou z neúčinnějších výchovných prostředků. Člověku je nejenom přirozené chovat

se podle představ osoby, které se váží, ale také má tendenci přijmout názor o sobě, vysloví-li jej tato osoba.⁴⁹

2.2.4 Rozvoj prosociálnosti

R. R. Olivar vysvětluje, jak potřebné je nabádání k prosociálnosti a následně k její stimulaci. Jak ukazují pokusy, sdělení dětem, co mají dělat správně, je ovlivní aspoň na krátký čas. Nabádání k pozitivnímu chování se ukázalo jako velmi pozitivní, zvláště v přirozeném prostředí rodiny. Pokud ovšem nabádání dosáhne až přílišné intenzity, může způsobit spíše odpor a vyvolá opačné účinky. R.R. Olivar tedy vychází z předpokladů, že nabádání k prosociálnímu chování může mít významný vliv, a to za předpokladu dobrého prosociálního modelu, pozitivních citových vztahů a za použití inductivní disciplíny.⁵⁰

Prosociálnost by měla být dále stimulována. Stimul může být pozitivní a následuje po pomoci nebo poskytnutí služby, anebo negativní, který má zeslabovat nevhodné chování a eliminovat nežádoucí reakce. Jako stimulaci lze použít materiální odměny (sladkost) a sociální stimuly (pochvala). Silná stimulace nějaké činnosti může ale také vést k devalvaci této činnosti. Dítě se zaměří na odměnu a nezabývá se zvnitřněním dané hodnoty. To ovšem nehrozí při použití sociálních stimulů.⁵¹

Velmi účinný je také proces *internalizace* neboli kognitivního učení, při němž jedinec pozoruje správné jednání druhých, což ho ovlivňuje a pozitivně stimuluje.⁵²

⁴⁹ ETICKÉ FÓRUM ČR. *O etické výchově* [online]. [cit. 2012-25-11]. Dostupné z:

<<http://www.etickeforumcr.cz/eticka-vychova/o-eticke-vychove-podrobneji>>.

⁵⁰ OLIVAR, R. R. *Etická výchova*. 1. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana, 1992. 209 s. ISBN 80-7158-001-5. S. 196-198

⁵¹ OLIVAR, R. R., pozn. 50, s. 196-198.

⁵² OLIVAR, R. R., pozn. 50, s. 196-198.

Další ozkoušená technika je *autostimulace*. Použitelnost této techniky a její účinnost závisí na hodnotové orientaci dané osoby. Ten, kdo má silnou prosociální motivaci, bude schopen odměnit sám sebe za správné jednání. Sebeodměňování by pak mělo mít morální charakter. Například požádáme dítě, aby učilo menší dítě. Staršímu dítěti tím umožníme zažít pocit užitečnosti a sebeocení. Rodič je navíc na dítě hrdý, že zvládlo daný úkol. Dítě pocítí uje důvěru v sebe a jistotu.⁵³

3 Etická výchova a české školství

V poslední době se nejenom ve světě ale i v Čechách začíná více hovořit o problémech, které nás ohrožují na životě, a řešíme především existenční problémy. Etické a výchovné problémy jsou také závažné, neboť je člověk ohrožen po psychické stránce. Hledáme tedy způsob jak jednat v situaci morálních potřeb a projekt etické výchovy se nabízí jako ideální řešení. Projekt si tedy nachází cestu i do českých škol.⁵⁴

Cesta etické výchovy začala roku 2004, kdy Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky vydalo dne 13. prosince s platností od 1. února 2005 “Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání”. V nadcházejících letech si podle něj některé základní školy a příslušné ročníky gymnázií vytvořily nové školní vzdělávací programy a od 1. září 2007 došlo k jejich uskutečnění.⁵⁵

Jak uvádí „Výroční zpráva o stavu a rozvoji vzdělávací soustavy České republiky“ v roce 2007: „*Proměna vzdělávání začala v mateřských školách podstatně dříve než*

⁵³ OLIVAR, R. R. *Etická výchova*. 1. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana, 1992. 209 s. ISBN 80-7158-001-5. S. 196-198.

⁵⁴ MOTYČKA, P. *Patří etická výchova do českých škol?* In: Rodina a škola 2007 [online]. [cit. 2012-25-11]. Dostupné z: <<http://www.etickeforumcr.cz/eticka-vychova/o-eticke-vychove/patri-eticka-vychova-do-ceskych-skol>>.

⁵⁵ MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY. *Věstník Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky* [online]. [cit. 2013-03-03]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/10673_1_1>.

na dalších stupních škol. Již v roce 2001 vznikl první nově koncipovaný dokument nazvaný „Rámcový program pro předškolní vzdělávání“ a jako doporučený vstoupil v témže roce do praxe. Vznikaly pak první školní vzdělávací programy a školy podle nich také začaly pracovat. V důsledku nové legislativní situace po přijetí zákonů č. 561/2004 Sb., č. 562/2004 Sb. a č. 563/2004 Sb. a v souvislosti s vytvořením RVP ZV byl tento dokument upraven. Výsledný Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání (RVP PV) byl vydán v lednu 2005 opatřením ministryně školství, mládeže a tělovýchovy č. j. 32 405/2004-22 a vyhlášen ve Věstníku MŠMT v únoru 2005, prozatím opět jako doporučený. Přestože to nebylo povinností, mnohé mateřské školy již v té době podle něj postupovaly a vytvářely své ŠVP.“⁵⁶

Vzdělávací reforma předala nemalou zodpovědnost za obsah a kvalitu vzdělávání, kterou dříve nesl na svých bedrech stát, přímo na školy. Jednotlivé učitelské sbory si tedy sami vytvoří své vyučovací předměty, napíšou si jejich osnovy a podle nich bude realizováno vzdělávání na jejich škole. Při tom ale samozřejmě vychází ze vzdělávacích oborů RVP, není ale nutností označovat předmět názvem tohoto oboru resp. názvem tradičního předmětu, obsah ale musí zůstat zachován. Pokud se podíváme na klíčové kompetence (které budu dále rozebírat později), je zde kladen důraz na rozvoj volných, hodnotových a postojoyých stránek osobnosti, budování sebedůvěry a integrity každého jedince. To je také cílem projektu etické výchovy.⁵⁷

Jak uvádí ředitel VÚP PhDr. J. Jeřábek CSc., smyslem reformy ve školství je: „... přinést vzdělávání nejen prakticky dětem užitečné, ale také takové, které jim pomůže porozumět sobě samým a hodnotám, které dávají životu v podmínkách konzumní společnosti hlubší smysl... Tím podstatným je, že současné vzdělávání mnohem více

⁵⁶ MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY ČESKÉ REPUBLIKY. *Na startu školské reformy - Díl II. Vzdělávání v roce 2007 v tématech*. Praha: TAURIS., 2008. 51 s. ISBN 978-80-211-0559-1. S. 12.

⁵⁷ VYVOZILOVÁ, Z., NOVÁKOVÁ, M. *Etická výchova pro základní a střední školy*. Praha: Etické fórum České republiky, o.s., 2005. 18 s. S. 5.

*zdůrazňuje souvislosti oproti dílčím faktům, že mu jde o rozvoj schopností a dovedností dětí více, než o násobení jejich vědomostí.*⁵⁸

Zde vznikají první myšlenky, které později povedou k samotnému zavedení etické výchovy do vzdělávacích programů.

3.1 Etické Fórum České republiky

Jedním z velmi důležitých činitelů v oblasti etické výchovy je Etické Fórum České republiky. Toto občanské sdružení je neziskovou organizací s celorepublikovou působností. *“Jejím cílem je kultivace a vzdělávání v oblasti etiky na poli pedagogickém, podnikatelském a ve společnosti, apelace na slušnost a morálku. Za tímto účelem Etické fórum pořádá akreditované kurzy, semináře a konference nejen pro učitele, ale i pro veřejnou správu.”*⁵⁹

Začátek vzniku Etického fóra se datuje k roku 1999, kdy se 21. května v prostorách Betlémské kaple konalo shromáždění mnoha významných osobností našeho společenského života. Účastníci se shodli na tom, že je nutné zastavit mravní devastaci společenského prostředí. Jako reakce na toto shromáždění bylo založení EF jako občanského sdružení, registrace proběhla koncem roku 1999. Hlavním požadavkem bylo zavedení etické výchovy do českých škol. Realizace programu však zůstala na skupině nadšenců, kteří bez nároku na honoráře, mnohdy s vynakládáním vlastních finančních prostředků, začali tento program uskutečňovat.⁶⁰

⁵⁸ VYVOZILOVÁ, Z., NOVÁKOVÁ, M. *Etická výchova pro základní a střední školy*. Praha: Etické fórum České republiky, o.s., 2005. 18 s. S. 5.

⁵⁹ ETICKÉ FÓRUM ČR. *O nás*. [online]. [cit. 2013-27-02]. Dostupné z: <<http://www.etickeforumcr.cz/eticke-forum/o-nas>>.

⁶⁰ ETICKÉ FÓRUM ČR., [online], pozn. 59.

Ing. Milan Lášek, CSc., předseda EF ČR, popisuje historii tohoto občanského sdružení: *„Za podstatný a šťastný krok lze považovat převzetí vynikajícího a osvědčeného projektu prosociální výchovy, jehož autorem je profesor Roberto Roche Olivar z Nezávislé univerzity v Barceloně. Velkou pomocí pro Etické fórum byla skutečnost, že s tímto projektem měli již několikaleté zkušenosti slovenští pedagogové. Na Slovensku jej spolu s dalšími spolupracovníky rozpracovali Mgr. Ladislav Lencz a PaedDr. Olga Křížová. Etické fórum ČR hned po svém založení uzavřelo se slovenskými realizátory projektu dohodu o vzájemné spolupráci. V jejím rámci slovenští partneři po řadu let poskytovali Etickému fóru v mnoha směrech nezištnou pomoc, za což jim patří náš dík. Od roku 1999 pak následovala více než desetiletá práce, která směřovala ke dvěma cílům. Jednak to byla snaha, aby MŠMT – tj. české Ministerstvo školství – zařadilo etickou výchovu jako nepovinný předmět v základních a středních školách. Druhým cílem bylo vyškolit co nejvíce učitelů, kteří by se ve školách podle přijatého projektu věnovali etické výchově. K dosažení těchto cílů od začátku patřila neodmyslitelně příprava metodických materiálů a školení učitelů etické výchovy. Jako vzor a základ byly použity metodické materiály našich slovenských přátel. Obsah těchto materiálů je rozdělen do deseti témat, které tvoří tematický komplex plně postihující základní požadavky očekávané u eticky se chovajícího jedince. Ve stručném výčtu jde o schopnost komunikace, důstojnost a sebeúctu člověka, pozitivní hodnocení druhých, tvořivost a iniciativu, vyjádření citů, empatii, asertivitu a uvolnění agresivity, reálné a zobrazené vzory, dále jde o spolupráci, pomoc, schopnost darovat a dělit se.“⁶¹*

⁶¹ LÁŠEK, M. *Etické fórum České republiky a jeho konkrétní aktivity*. [online]. [cit. 2013-27-02]. Dostupné z: <http://www.rotary2240.org/admin/documents/ybiscz0126/refDocuments/files/document_122.pdf>.

3.2 Vzdělávací obsah

Po mnoha letech snažení o zavedení etické výchovy do systému českého školství se tomu tak skutečně stalo 22. 12. 2009, kdy byly zavedeny doplňující vzdělávací obory do škol a mezi nimi se nacházela i etická výchova. K 1. 9. 2010 nabývá nové opatření účinnosti. Jak se dočteme v dokumentu „Rámcově vzdělávací program pro základní vzdělávání“: *„Do RVP ZV se zařazují Doplňující vzdělávací obory, které nejsou povinnou součástí základního vzdělávání, jeho vzdělávací obsah pouze doplňují a rozšiřují. Doplňující vzdělávací obory je možné využít pro všechny nebo jen pro některé žáky jako povinný nebo volitelný vzdělávací obsah.“*

Mezi tyto obory patří například další cizí jazyk, dramatická výchova, etická výchova, filmová/audiovizuální výchova, taneční a pohybová výchova a další.

Jak uvádí RVP: *„Hlavním důvodem pro zařazení etické výchovy do RVP ZV je skutečnost, že v naší školské soustavě chybí předmět, který by systematicky rozvíjel mravní stránku osobnosti žáků. Důležitost a aktuálnost tohoto kroku podporují i zkušenosti z většiny zemí OECD, ve kterých je předmět s podobným obsahem do vzdělávacího systému zařazen.“*⁶²

Dnes je etická výchova zařazena mezi doplňující vzdělávací obory. Ty nejsou povinné pro základní vzdělávání, jejich účel je pouze doplnit a rozšířit základní vzdělávání. Je možné je využít jako povinný nebo volitelný vzdělávací obsah.⁶³

⁶² VÝZKUMNÝ ÚSTAV PEDAGOGICKÝ. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. Poslední revize 1. 9. 2010 [cit. 2012-10-12]. Dostupné z: <<http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV-pomucka-ucitelum.pdf>>. S. 87-89.

⁶³ VÝZKUMNÝ ÚSTAV PEDAGOGICKÝ., [online], pozn. 62, s. 87.

3.3 Kurikulární dokumenty

Etická výchova je v RVP charakterizována deseti hlavními okruhy. Patří sem mezilidské vztahy a komunikace, důstojnost lidské osoby, pozitivní hodnocení sebe, pozitivní hodnocení druhých, kreativita a iniciativa, řešení problémů a úkolů, přijetí vlastního a společného rozhodnutí, komunikace citů, interpersonální a sociální empatie, asertivita, zvládnutí agresivity a soutěživosti, sebeovládání, řešení konfliktů, reálné a zobrazené vzory, prosociální chování v osobních vztazích, pomoc, darování, dělení se, spolupráce, přátelství, prosociální chování ve veřejném životě, solidarita a sociální problémy. Na tyto okruhy pak navazují další aplikační témata, jako jsou etické hodnoty, sexuální zdraví, rodinný život, duchovní rozměr člověka, ekonomické hodnoty, ochrana přírody a životního prostředí, hledání pravdy a dobra jako součást přirozenosti člověka.⁶⁴

3.4 Klíčové kompetence

Klíčové kompetence je označení pro dovednosti, které jsou nezbytné pro kvalitní život ve společnosti. Na základních školách byly formulovány tyto:

- Kompetence k učení
- Kompetence k řešení problémů
- Kompetence komunikativní
- Kompetence sociální a personální
- Kompetence občanské
- Kompetence pracovní

⁶⁴ VÝZKUMNÝ ÚSTAV PEDAGOGICKÝ. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. Poslední revize 1. 9. 2010 [cit. 2012-10-12]. Dostupné z: <<http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV-pomucka-ucitelum.pdf>>. S. 90.

Získání a osvojení si těchto kompetencí není možné dosáhnout tím, že nás někdo nabádá k jejich studiu a my je následně dostaneme do paměti. Více než memorování je potřeba snaha o rozvoj hodnot a postojů u osobnosti, budování sebedůvěry a celistvost každého jedince. O to usiluje projekt „Etické výchovy“. *„Získávání kompetencí vede nepochybně přes jiný způsob osvojování poznatků než přes prostou frontální výuku, přes pasivní přijímání výkladu učitele, přes prosté memorování textů učebnicových definicí. Vhodným způsobem k realizaci cíle je forma prožitkové pedagogiky, na kterou je také v projektu etické výchovy kladen tak velký důraz, která vede přes prožitek k žádoucím postojům, jejich vytvoření a upevnění, k vybudování hodnotového systému. Skupinová práce, kooperativní učení, projektové vyučování, interaktivní metody výuky vedou zejména k rozvoji personálních a interpersonálních kompetencí žáka.“*⁶⁵

3.4.1 I. Stupeň ZŠ

Etickou výchovu lze začlenit do školního plánu dvěma způsoby. Může se vyučovat jako samostatný předmět, nebo lze obsah etické výchovy zahrnout do oblastí, které jsou nejvíce v souladu se vzdělávacími obsahy, jako je „Člověk a jeho svět“, nebo „Člověk a společnost“. Sem patří předměty, jako je občanská výchova, rodinná výchova, osobnostní a prosociální výchova (průřezové téma).⁶⁶

Zde se už žáci seznamují se základy osobní a národní identity, uvědomují si vztahy k domovu a rodině, učí se významu tolerantního jednání, vzájemné úctě a snášenlivosti. Poznávají místo člověka na zemi, seznamují se s lidským organismem a jeho proměnami během života, učí se zodpovědnosti vůči sobě i druhým lidem. Měli by mít možnost používat různé modely, hrát role a řešit

⁶⁵ VYVOZILOVÁ, Z., NOVÁKOVÁ, M., *Etická výchova pro základní a střední školy*. Praha: Etické fórum České republiky, o.s., 2005. 18 s. S. 6.

⁶⁶ VYVOZILOVÁ, Z., NOVÁKOVÁ, M., pozn. 65, s. 8-10.

modelové situace, aby nakonec došli k poznání, že to nejcennější co máme, je naše zdraví, tělesná i duševní pohoda. Žáci se učí poznávání nejbližšího okolí, vztahů, učí se chápat organizaci života dospělých, do tohoto každodenního života vstupovat s vlastní aktivitou a představami, hledat nové a zajímavé věci a bezpečně se v tomto světě pohybovat.⁶⁷

Témata pro etickou výchovu jsou zde komunikace, důstojnost lidské osoby, sebepoznání, sebezpřijetí, pozitivní hodnocení druhých, komunikace citů, empatie, tvořivost a iniciativa, reálné a zobrazené vzory, pomoc, přátelství, spolupráce a rodina, ve které žijeme.⁶⁸

Kompetence, o jejichž naplnění se zde usiluje, jsou: komunikativní kompetence, sociální, personální a pracovní kompetence (spolupráce, respektování řádu a organizace práce dospělých), kompetence řešit problémy, kompetence občanské (uznávání vztahů mezi lidmi, pravidel soužití atd.), kompetence umět se učit (učební návyky, organizace času, relaxace).⁶⁹

3.4.2 II. Stupeň ZŠ

Podle RVP jsou školy povinny zahrnout některá průřezová témata do vzdělání. Průřezová témata mohou být realizována různými způsoby. Může být vyučován předmět sám o sobě, ve formě projektu, či může být etická výchova začleněna do jiného předmětu. Mezi průřezová témata pro II. stupeň ZŠ patří „Osobnostní a sociální výchova“, které se obsahem shodují s programem etické výchovy. Jejich hlavní náplní je osobnostní, sociální a morální rozvoj.⁷⁰

⁶⁷ VYVOZILOVÁ, Z., NOVÁKOVÁ, M., *Etická výchova pro základní a střední školy*. Praha: Etické fórum České republiky, o.s., 2005. 18 s. S. 8-10.

⁶⁸ VYVOZILOVÁ, Z., NOVÁKOVÁ, M., pozn. 67, s. 8-10.

⁶⁹ VYVOZILOVÁ, Z., NOVÁKOVÁ, M., pozn. 67, s. 8-10.

⁷⁰ VYVOZILOVÁ, Z., NOVÁKOVÁ, M., pozn. 67, s. 8-10.

Osobnostním rozvojem rozumíme rozvoj schopností poznávání, sebepoznání, sebepojetí, seberegulace, sebeorganizace, psychohygienu a kreativitu. Další snaha je o sociální rozvoj, zde se prohlubují mezilidské vztahy, komunikace, kooperace a řešení konfliktů. V neposlední řadě je velký důraz pokládán na morální rozvoj, kam patří řešení problémů a rozhodovací dovednosti, hodnoty, postoje a dovednosti rozhodování v eticky problematických situacích všedního dne.⁷¹

V průřezových tématech je snaha o naplnění následných kompetencí: komunikativní kompetence, sociální a personální kompetence, pracovní kompetence, kompetence řešit problémy, kompetence občanské, kompetence k učení (seberegulace, sebeorganizace, psychohygienu, kreativita).⁷²

3.4.3 Zahrnutí etické výchovy do jiných vzdělávacích oblastí

Na školách nejsou vždy ideální podmínky či prostor pro zavedení samostatného předmětu etická výchova. Školní vzdělávací programy ale dávají možnost zařadit její obsah do jiných předmětů. Když se podíváme na obsahy učiva předmětů jako je například rodinná nebo občanská výchova zjistíme, že oba tyto předměty vytváří prostor pro témata etické výchovy. Navíc je látka v mnoha tématech podobná či shodná. Vzniklý prostor u těchto předmětů se dá snadno vyplnit a využít k získávání sociálních dovedností, reflektování hodnot a nácvičku pozitivního chování. Výhoda pro školy je, že navyšovat počet hodin není nutné.⁷³

Jak už jsem zmínila, v průřezových tématech je uplatnění obsahu etické výchovy opravdu velké. Jak uvádí „Etická výchova pro základní a střední školy“: „*Největší*

⁷¹ VYVOZILOVÁ, Z., NOVÁKOVÁ, M. *Etická výchova pro základní a střední školy*. Praha: Etické fórum České republiky, o.s., 2005. 18 s. S. 8-10.

⁷² VÝZKUMNÝ ÚSTAV PEDAGOGICKÝ. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. Poslední revize 1. 9. 2010 [cit. 2012-10-12]. Dostupné z: <<http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV-pomucka-ucitelum.pdf>>. S. 100.

⁷³ VYVOZILOVÁ, Z., NOVÁKOVÁ, M., pozn. 71, s. 13.

prostor pro využití obsahu etické výchovy dává průřezové téma osobnostní a sociální výchova, které rozšiřujeme o prvek prosociálnosti a některé potřebné psychosociální dovednosti, např.: tvořivost v mezilidských vztazích, komunikaci citů, empatii, asertivitu a pozitivní hodnocení druhých.

Nevýhodou je ztráta vlastního prostoru na vytváření dovedností a hodnotovou reflexi. Průřezové téma by mělo spíše využívat dovedností a etické výchovy k řešení aktuálních problémů: moje místo v rodině, ve společnosti, vytváření vztahů přátelských i partnerských.”⁷⁴

Alternativním nástrojem jak seznámit žáky s problematikou etické výchovy i mimo samotný předmět etická výchova je mezipředmětová provázanost. Rámcový vzdělávací program přináší změnu do našich škol, kde cílem je souhrn kompetencí, které žáka připraví na praktický život a moderní společnost. Je potřeba žáky vybavit dovednostmi, schopnostmi, postoji a hodnotami pro život. Zatím není povinnost pro učitele hledat v předmětech, které vyučují mezipředmětové vazby, tvorba školních vzdělávacích programů už k tomu ale pomalu směřuje. Je přínosné pročíst si hotové výstupy jednotlivých předmětů, a pokud si myslíme, že se nějakým způsobem váží k jinému předmětu, na tuto vazbu upozornit.⁷⁵

Etickou výchovu lze provázat s mnoha předměty. V předmětu přírodověda se probírá vývoj člověka a evoluce. Zde je dostatečný prostor pro objasnění vzniku a příčiny morálního myšlení ve vztahu k vývoji mozku.⁷⁶

⁷⁴ VYVOZILOVÁ, Z., NOVÁKOVÁ, M. *Etická výchova pro základní a střední školy*. Praha: Etické fórum České republiky, o.s., 2005. 18 s. S. 13.

⁷⁵HOŠTIČKA, J. Cesta tvorby ŠVP. 16. 06. 2006 [online]. [cit. 2013-29-01]. Dostupné z: <<http://clanky.rvp.cz/clanek/k/z/607/CESTA-TVORBY-SVP.html>>.

⁷⁶ STANFORD ENCYCLOPEDIA OF PHILOSOPHY. *Morality and Evolutionary Biology*. [online]. [cit. 2013-29-01] <<http://plato.stanford.edu/entries/morality-biology>>.

Nad morálkou je možné se zamyslet i v zeměpisu, kde lze porovnat různé kultury a jejich morální zvyky. V jiné kultuře se dělají věci jinak a proto hodnoty a normy mohou být posunuté a většinou hluboce zakořeněné.⁷⁷

Narazit na etiku můžeme i v tělocviku. Zde může učitel obeznámit studenty s termínem „fair play“, co znamená, a jak vznikl. Učitel se dále snaží o aplikaci hodnot fair play do sportovních aktivit. Tento termín svým vznikem ve viktoriánské Británii úzce souvisí s chováním a hodnotami typickými pro „gentlemana“. Fair play je nejlépe charakterizovaná myšlenkou stejných podmínek pro všechny zúčastněné sportovce, myšlenkou čisté a čestné hry. Dnes je fair play spojováno hlavně s Olympijskými hrami a je často vnímáno jako jakési „klišé“.⁷⁸

⁷⁷ CZECHKID. *Pro pedagogy. Kultura a kulturní rozdíly*. [online]. [cit. 2013-29-01] <<http://www.czechkid.cz/si1140.html>>.

⁷⁸ KOVÁŘ, M. *Proč Londýn a proč potřeť*. In: *Instinkt 2012* [online]. [cit. 2013-02-04]. Dostupné z: <http://instinkt.tyden.cz/rubriky/ostatni/fenomen/proc-londyn-a-proc-potreti_26771.html>.

Praktická část

4 Etická výchova na Základní škole Liberecká

Na Základní škole Liberecká v Jablonci nad Nisou jsem požádala o rozhovor paní učitelku Mgr. Mencovou, abych zjistila informace o výuce etické výchovy na této škole. Většina mých předem připravených dotazů byla zodpovězena.

4.1 Situace na dané škole

V této sekci je popsáno, jak je vyučován předmět etická výchova na ZŠ Liberecká, jak situaci vidí učitelé, vyučující tento předmět i žáci, kteří ho studují.

Mé prvotní dotazy byly směřovány na paní učitelku Mencovou a byly zaměřené na její vzdělání v oblasti etické výchovy. Sdělila mi, že absolvovala dvouletý kurz etické výchovy na univerzitě v Hradci Králové, v tomto kroku ji škola značně finančně podpořila. Tento kurz shledává velice přínosným i pro sebe samou. Jak sama řekla: *„Člověk měl možnost poznat spoustu nových lidí. Pomocí různých aktivit jsem mohla lépe poznat sama sebe. Cítím se teď mnohem tolerantnější vůči druhým. Seznámení s okruhy a problematikou etické výchovy a vyzkoušet si vše i prakticky bylo pro mne velkým přínosem. S lidmi z kurzu jsme měli výborný kolektiv. V běžném životě pocítuji, že jsem schopná řešit krizové situace s větším nadhledem a klidem. Uplatňuji nabyté zkušenosti hlavně na 1. stupni, kde převážně vyučuji.“*

Na škole se vyučuje etická výchova zatím jen v 9. třídách a tomuto předmětu je věnována jedna vyučovací hodina týdně. Pouze jeden rok studia etické výchovy je velmi málo a zdaleka se nestačí probrat vše potřebné. Mnohem lepší by bylo, kdyby etická výchova byla vyučována už od 6. tříd, aby byly vidět nějaké výsledky. Přesto

paní učitelka tvrdí, že i to „málo“ má smysl a doufá, že se situace časem zlepší a etická výchova se začne vyučovat už v nižších třídách. Třídy se zatím na výuku nepůlí, což je podle paní učitelky škoda: *„Etická výchova se vyučuje hlavně formou různých aktivit, her a dialogů. Pro práci v kruhu jsou menší třídy mnohem lepší, aktivity jsou pro děti přínosnější, děti mají větší prostor dostat se ke slovu a celá výuka je mnohem efektivnější.“*

Reakce dětí jsou prý převážně pozitivní. Paní učitelka klade velký důraz na to, aby byla etická výchova dětem přínosem do života. Snaží se hodiny vést záživným způsobem a žáky zaujmout. To však, jak říká, není vždy snadné. Třídou zná už delší dobu a mají spolu dobrý vztah, což celou věc velmi usnadňuje. Třída má často za úkol pracovat ve skupinkách, tyto aktivity probíhají velmi poklidně. Často pak na dané téma vtipkují. Pokud udělají něco špatně, nebo chybují, později jim to prý většinou dojde a chyby si uvědomí.

4.1.1 Ukázková hodina etické výchova

Při druhé návštěvě Základní školy Liberecká v Jablonci nad Nisou jsem se zúčastnila hodiny etická výchova v 9.B, pod vedením paní učitelky Mgr. Mencové.

V hodině se dokončovalo probírané téma z předešlých hodin „Reálné a zobrazené vzory“. Konec hodiny byl věnován představení nového tématu „Ekonomické hodnoty“. Na úvod měl jeden žák připravenou prezentaci na téma „Můj vzor“. Jeho úkolem bylo představit svůj vzor třídy, pohovořit o něm. Měl popsat vlastnosti, které ho na něm přitahovaly, zamyslet se nad tím, zda ho tento člověk ovlivňuje svým chováním a v jakých směrech. Dále se měl zamyslet nad tím, co mají společného, a měl zhodnotit, zdali by on sám mohl být někomu vzorem a případně z jakého důvodu.

Další část hodiny byla velmi odlehčená. Třída se usadila do kruhu, který si předtím zhotovila ze židlí. Učitelka se každého postupně ptala, zdali si pamatuje jeho 1. den ve škole a jak probíhal. Dále co jim škola dala za devět let, co ji navštěvují a zda mají nějaké zajímavé zážitky, které by rádi sdělili. Také se ptala, jestli mají pocit, že se nějak zdokonalili jako „lidé“. Byla to určitá forma sebereflexe. Někteří žáci byli velmi sdílní a jiní naopak odmítali cokoli říct. Jejich odpovědi byly velice podobné: „Škola mi dala zkušenosti do života, vědomosti, spoustu nových přátel a vztahů, někdy i zábavu.“. Mnozí dále s humorem vzpomínali na zážitky z výletů, či „průšvihy“. Nakonec i paní učitelka, po té co na ní přišla řada, sdělila své dojmy z prvního školního dne a svých školních let.

Dále byla na programu krátká hra. Probíhala tak, že si jeden myslí nějakou známou osobnost, a ostatní pokládají otázky, na které se dá odpovědět pouze ANO nebo NE. Hra proběhla velmi rychle, třída velmi bystře přišla na výsledek.

Ke konci hodiny se začala aktivita, která se dále bude dokončovat příští hodinu. Každý si měl napsat pod sebe na papír deset věcí, které mají pro ně velkou hodnotu. Po té měli za úkol napsat příběh, který začínal slovy: „Jednou jsem se vydal do světa...“. Žáci si měli vybrat, kam pojedou. Dále na této cestě narazí na spoustu problémů, při kterých postupně přijdou téměř o všechny tyto věci. Na konci jim zbyde pouze jedna jediná věc, která je pro ně nejcennější. V další hodině bude jejich úkolem se na věci podívat z ekonomického úhlu pohledu a zhodnotit jejich cenu v závislosti na jejich citech k dané věci.

Ve třídě jsem se cítila velmi dobře. Kolektiv se zdál být dobrý, žáci na mě působili velmi uvolněně a přátelsky. Ve třídě bylo pouze 17 žáků, což je zvláště v hodinách etické výchovy ku prospěchu.

4.1.1.1 Reakce žáků na předmět

Zajímaly mě reakce, postřehy a názory žáků na předmět etická výchova. Ve stejné třídě jsem tedy pokládala dotazy týkající se tohoto předmětu. V rámci objektivit jsem vyzpovídala všech 17 žáků této třídy.

Většina dětí měla etickou výchovu teprve prvním rokem, pouze dvě ji měly rokem druhým, jelikož se vyučovala na i jejich předchozí škole. Na ZŠ Liberecká je tento předmět pro deváté třídy povinný, mají ho tedy všichni.

O hodinách etické výchovy se jim líbí volnější zábava, svobodné vyjadřování, možnost projevit vlastní názor a možnost mluvit o problémech a věcech, které je trápí. Mnozí oceňují, že je to odpočinková hodina, při které není potřeba moc přemýšlet. Baví je témata ze života, prezentace a projevy druhých. Tento předmět je pro ně v porovnání s ostatními zábavnější, klidnější a vzniká prostor pro vzájemné diskuze.

Nelíbí se jim, že občas musí mluvit o věcech, o kterých jim není příjemné mluvit. Občas prostě nemají náladu mluvit a veřejně se projevovat. Někteří se stydí za své názory a radši by si je nechali pro sebe. Mnohé žáky nebavily hodiny na téma „Bible a křesťanství“. Toto téma jim jednoduše nebylo blízké.⁷⁹

Hodiny je prý obohacují. Někteří se cítí víc empatičtí, mravnější, dozvídají se nové věci o sobě. Jsou si jistější ve svém chování ve společnosti. Učí se porozumět lépe lidským pocitům. Zjišťují, že je možné řešit konflikty i jinak než hádkou, umí se s druhými lépe domluvit, umí lépe vyřešit různé situace. Někteří cítí, že se jim zkušenosti z hodin budou hodit i do života. Na druhou stranu jsou někteří žáci spíše

⁷⁹ Není mi moc dobře jasné, proč se paní učitelka rozhodla, zabývat se o hodinách právě Biblií. Co to má společného s etickou výchovou? Je dobré, seznámit žáky se světovými náboženstvími a naučit je být tolerantní i vůči jiným náboženstvím. Ale omezit se pouze na křesťanství a Biblii, dle mého, není na místě. Navíc musím podotknout, že v tematickém plánu toto téma není uvedeno.

skeptičtí. Nevidí použitelnost v běžném životě a nejsou schopni pozorovat změny ve svém chování, nebo nenastaly.

Dále jsem se žáků dotazovala, zda se dozvěděli o sobě něco zajímavého. Někteří o sobě zjistili, že by na sobě měli zlepšit to, jakým způsobem řeší konflikty a naučit se je řešit lépe. Měli by se naučit více mluvit o svých pocitech a problémech. Mnozí zjistili, že není třeba stydět se za své názory, že je dobré o nich hovořit a prosazovat je. Někteří si dokonce uvědomují, že jejich chování není úplně dobré, a že by bylo potřeba ho změnit. Bohužel však spousta žáků má ten pocit, že se toho o sobě zatím moc nového nedozvěděli. Předmět však mají zatím jen půl roku, tak se není čemu divit.

Mnozí pocítují kladné změny na třídním kolektivu. Jsou prý dobrá parta a to i bez pomoci etické výchovy, podle některých mají aktivity a témata probírané na etické výchově pozitivní dopad na vztahy ve třídě. Táhnou teď prý více „za jeden provaz“ a tráví více času spolu i mimo školu. Mnozí žáci se chovají spontánněji. Existují však i tací, kteří žádné změny na kolektivu nepocítují.

Na otázku, jaké probírané téma je nejvíce zaujalo, odpovídali velice různorodě. Někteří žáci přiznali, že nedokážou říct, co je bavilo nejvíce, nebo si to už nepamatovali. Výjimečně někdo prohlásil, že ho vlastně nezaujalo žádné z témat.

Na otázku, zda se na hodinách řeší i nepříjemné věci, většina žáků odpověděla, že ne. Občas se najde někdo, komu se nelíbí, že se sem tam učitelka ptá na soukromé věci. Většina žáků byla ale s hodinami spíše spokojená a témata, ani otázky na hodinách pokládáné, jim nevadily.

4.2 Tematický plán předmětu etická výchova na ZŠ Liberecká

Na Základní škole Liberecká se vyučuje etická výchova dle tematického plánu pro rok 2012/2013 zhotoveným paní učitelkou Mgr. Mencovou. Vyučující toho předmětu jsou Mgr. Jakšová a Mgr. Mencová.

Tematický plán počítá s 36 vyučovacími hodinami a je rozdělen na hlavní témata a podtémata. U každého tématu je uveden přibližný počet hodin pro toto téma vyhrazen a termín splnění. Tato škola se snaží o mezipředmětovou provázanost, proto je u každého tématu uvedeno, do jakých předmětů a v jakých ročnících přesahuje a jaké obsahuje průřezová témata. V plánu najdeme i používané učební materiály a metody. Mgr. Mencová čerpá nejvíce z autorů: L. Lencz, O. Křížová, E. Ivanová a M. Nováková. Používá rozmanité metody ve výuce, jako jsou: anketová metoda, zážitková metoda, diskuze, scénky, slohové práce, interview, pozorování, hry, hodnocení, transfer do života, vedení deníku, přednášky a besedy s odborníky.

Vytvořit tento plán prý nebylo vůbec jednoduché, vzhledem k tomu, že deváté třídy mají etickou výchovu prvním a také posledním rokem. Témata jsou „nahuštěná“ do jednoho roku, aby se toho stihlo co nejvíce.

4.2.1 Komunikace a asertivní chování

Tomuto tématu je věnováno celkem šest hodin na začátku školního roku v průběhu září a října. Téma přesahuje do občanské výchovy vyučované v 6. – 8. ročníku. Tato část obsahuje šest podtémat. Patří sem metody řešení konfliktů, empatické naslouchání jako nástroj komunikace, aplikace asertivních dovedností a technik do konfliktních situací, či pozice rovnosti ve vztazích. Průřezová témata obsažená v této

oblasti jsou: *osobnostní a sociální výchova, multikulturní výchova a mediální výchova.*

Učitelka se domnívá, že začít tématem komunikace, je více než příhodné.⁸⁰ Komunikace je totiž předpokladem pro ostatní výchovné činnosti. Hlavní cíl komunikačních aktivit je zaujmout dítě a dodat mu chuť k práci. Úvodní hry fungují k seznámení studentů, snaží se navodit veselou a přátelskou atmosféru. Tyto hodiny slouží k položení základů a osvojení základních dovedností verbální a neverbální komunikace.⁸¹

Hodiny zaměřené na asertivní chování mají velkou důležitost. Žáci se učí rozlišovat chování pasivní, agresivní a asertivní. Aktivity směřují na pochopení významu asertivity. Hesla hodin zní: *„Pasivita a agresivita nevedou k cíli. Buď asertivní! Dodej si odvalu a ovládej se! Ptej se proč. Uměj říci NE. Řekni svůj názor, ale netrvej na něm za každou cenu.“*⁸²

4.2.2 Důstojnost a identita lidské osoby

Toto téma vychází podle plánu na listopad a prosinec. Je mu věnováno sedm vyučovacích hodin. Probíraná látka přesahuje do vyučovacích hodin občanské výuky v 6. - 8. třídách, dále do dějepisu ve třídách devátých. Tyto hodiny obsahují spoustu podtémat: deklarace práv dítěte, deklarace lidských práv, stanovení životních priorit a cílů, rasismus, nacismus, odvaha k naplnění života, radost jako důsledek objevení hodnot, radost při dosahování cíle, radost – dar pro druhé, pozitivní vztah k životu

⁸⁰ Knihy, ze kterých paní učitelka čerpá, opravdu ve většině začínají výuku tématem komunikace. Zároveň ale předpokládají výuku od 1. nebo 6. třídy základní školy. Nejsem si jistá, zda má toto téma pro žáky devátých tříd valný význam. Dle mého názoru by bylo lepší ho zcela vypustit a nahradit nějakým užitečnějším tématem. Bylo by třeba zajímavé zakomponovat do hodin diskuzi na téma dění ve světě, kde by měli žáci prostor se vyjádřit k současným problémům.

⁸¹ LENCZ, L., KRIŽOVÁ, O. *Etická výchova - metodický materiál 1*. 1. vyd. Praha: Luxpress, 2000. 168 s. ISBN 80 - 7130 - 091 - 8. S. 14.

⁸² LENCZ, L., KRIŽOVÁ, O., pozn. 81, s. 106.

a lidem, stabilita osobnosti – štěstí a životní cíl. Průřezová témata obsažená v této oblasti jsou: *výchova demokratického občana, multikulturní výchova, osobnostní a sociální výchova a výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech.*

V těchto hodinách se učitel snaží, aby v žácích probudil jakousi úctu k sobě samému a k člověku jako takovému. Tolerovat své chyby je často těžší, než tolerovat chyby ostatních. Úcty k sobě dosáhneme pouze tehdy, pokud se naučíme přijmout své chyby a selhání.⁸³

4.2.3 Reálné a zobrazené vzory

Termín plnění tohoto tématu vychází na leden a únor, vychází na něj sedm vyučovacích hodin. Svým obsahem přesahuje do občanské výchovy 7. a 8. ročníků základní školy, dále do výuky anglického jazyka a do dějepisu v 9. ročníku. Zde se probírají tyto podtémata: prosociální vzory v médiích, kritický postoj k pořadům, televizní pseudorealita, výchova kritického diváka, televize jako nástroj, reálné zobrazené vzory. Hlavní průřezové téma obsažená v této oblasti je *mediální výchova.*

Vzorem je osoba, jejíž chování se napodobuje. Učení napodobování spočívá v tom, že člověk pozoruje, poznává a spoluprožívá chování druhého. To podporuje osvojování si určitého druhu chování. Děti nejvíce následují chování svého okolí, ale i osobnosti veřejného života. Vzory zobrazené v literárních dílech, ve filmu, či dramatické tvorbě mají pozitivní i negativní vliv. Děti se učí být kritické vůči médiím a odlišovat pozitivně zobrazené vzory od negativně zobrazených.⁸⁴

⁸³ LENCZ, L., KRIŽOVÁ, O. *Etická výchova - metodický materiál 1.* 1. vyd. Praha: Luxpress, 2000. 168 s. ISBN 80 - 7130 - 091 - 8. S. 38.

⁸⁴ LENCZ, L., KRIŽOVÁ, O., pozn. 83, s. 126.

4.2.4 Iniciativa a komplexní prosociálnost

Měsíce březen a duben jsou věnovány výuce iniciativy a komplexní prosociálnosti, jak udává tematický plán. Narozvrhováno je mu osm vyučovacích hodin. Tato látka také koresponduje s výukou v jiných předmětech. Přesahuje hlavně do občanské výchovy v 6. - 8. třídách. Obsahově je toto téma velmi rozsáhlé. Témata vyučovacích hodin v této sekci jsou: společenské systémy, škola jako společenský systém, solidarita se sociálně slabšími osobami, společenskými skupinami, národy, boj proti sociálním nespravedlnostem, sociální kritika, občanská poslušnost, mezinárodní vztahy a globální svět a člověk a životní prostředí. Hodiny obsahují nadcházející průřezová témata: *multikulturní výchova, výchova demokratického občana a výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech.*

Tyto hodiny mají především informovat žáky o bídě a chudobě, která panuje ve světě. Učí se, jak být iniciativní a to i ve ztížených podmínkách či jak pomoci anonymnímu člověku v tísní.

4.2.5 Aplikovaná etická výchova

Na konci školního roku je vyučována Aplikovaná etická výchova. Během osmi vyučovacích hodin by se měly probrat následující témata: povědomí vlastní hodnoty, stres a jeho důsledky, relaxační a meditační techniky, sexuální orientace, psychické aspekty zneužívání návykových látek, konzumní a nezodpovědný sex, sekty a kultury. Témata přesahují do následujících předmětů: občanská výchova v 8. ročníku, anglický jazyk v 8. ročníku, dále chemie a německý jazyk v 9. ročníku. Obsaženy jsou zde některá průřezová témata: *mediální výchova, multikulturní výchova, osobnostní a sociální výchova.*

V hodinách se řeší zodpovědný vztah k sexualitě a problémy s ním spojené – AIDS, HIV, rodičovství či sexuální orientace. Učí se poznávat vlastní rodinu a jak zlepšit

atmosféru v rodině. Žáci se dále učí rozpoznat sekty a bránit se jejich vlivu, jsou informováni o návykových látkách a učí se zvládat zátěžové situace jinými způsoby.⁸⁵

4.3 Některé aktivity použité v hodinách

Paní učitelka Mencová mě seznámila s některými aktivitami, které používá na hodinách. Dané aktivity a hry ona sama čerpá z knih např.: „Etická výchova – metodický materiál 1“ od Ladislava Lencze a Olgy Křížové, nebo „Učíme etickou výchovu – Manuál etické výchovy pro základní a střední školy“ od Marie Novákové a kolektivu. Do hodin vždy vybírá takové aktivity, které souvisí s právě probíraným tématem. Hry si sama občas upravuje dle své potřeby a dle třídy, kterou učí.

Rolí učitele je vytvářet při aktivitách dobrou atmosféru. On sám musí ukázat otevřenost, srdečnost a chápavost. Žáci by se měli cítit dobře a bezpečně, měli by učiteli důvěřovat. Přesto učitel nesmí ztratit respekt. Učitel má věnovat nějaký čas zpětné vazbě. On sám by měl být schopen zpětnou vazbu přijmout a měl by to naučit i žáky. Učitel by si měl zodpovědět otázky: *„Jaká je moje situace jako účastníka – vedoucího skupiny? Jaké chování žáků mě ruší nebo zraňuje? Co mám udělat, abych pracoval účinněji? Jaká je situace účastníků? Jaké mají potřeby a zájmy? Vyskytují se rušivé vlivy? Co by mohlo ulehčit práci skupiny? Nezatěžuje toto cvičení účastníky příliš?“*⁸⁶

Při vedení aktivit by měl učitel dodržovat určité zásady.

1. Úvod do aktivity

- Vysvětlit cíle aktivity.

⁸⁵ NOVÁKOVÁ, M. a kolektiv. *Manuál etické výchovy pro základní a střední školy*. 2. vyd. Praha: Etické fórum ČR o. s., 2009. 131 s. ISBN 978 - 80 - 7130 - 143 - 1. S. 50.

⁸⁶LENCZ, L., KŘÍŽOVÁ, O. *Etická výchova - metodický materiál 1*. 1. vyd. Praha: Luxpress, 2000. 168 s. ISBN 80 - 7130 - 091 - 8. S. 10.

- Dát jasné instrukce o průběhu aktivity.
- Zdůraznit experimentální charakter aktivity.
- Vést skupinu jednoznačně.
- Zdůraznit dobrovolnost.⁸⁷

2. Vlastní aktivita

- Zde se účastníci snaží o samotnou realizaci plánované aktivity. Učitel dbá na to, aby se dodržovali pravidla hry a určený čas. Pozoruje, jak se žáci chovají, jestli skupina pracuje samostatně. Aktivit by se učitel neměl účastnit, aby mohl sledovat dění a reakce skupin.

3. Vyhodnocení

Hlavní úlohou učitele je:

- Povzbudit účastníky, aby sdělili své zkušenosti ostatním. Každý by měl mít šanci se vyjádřit. Pro tuto sekci je důležité vyhradit si dostatek času.
- Pomáhat porozumět zkušenostem. Pokud účastníci porozumí správně svým zkušenostem a zkušenostem druhým, pomůže jim to lépe pochopit sama sebe. Cílem je hodnotová reflexe.
- Pomáhat účastníkům ujasnit si, jaké důsledky má jejich chování a co by mohli udělat jinak. Nikdo by neměl být odsuzován za své chování. Každý, kdo o to stojí, by měl získat zpětnou vazbu.
- Ukončit hodnocení, když pozornost začíná ochabovat. Každý účastník vyjádří jednou nebo dvěma větami své dojmy a myšlenky.⁸⁸

4.3.1 Zlo a dobro v nás

Téma hodiny pro tuto aktivitu je *sebepoznání*. Potřebujeme k ní papíry a barevné pastelky. Zabere jednu až dvě vyučovací hodiny. Cílem této aktivity je poznat své

⁸⁷ LENCZ, L., KRIŽOVÁ, O. *Etická výchova - metodický materiál 1*. 1. vyd. Praha: Luxpress, 2000. 168 s. ISBN 80 - 7130 - 091 - 8. S. 10 - 11.

⁸⁸ LENCZ, L., KRIŽOVÁ, O., pozn. 87, s. 11.

dobré a špatní stránky. Na úvod přečte učitel žákům příběh, indickou bajku, která zní: „*Mladý mnich se topil v pochybnostech. Viděl tolik zla, že ztrácel víru. Svěřil se opatovi, kterého měl celý klášter v úctě.*

Opat řekl: „Povím ti příběh o povaze dobra a zla: Kdysi byl v horách přepaden prodavač zlata. Když se zbitý probрал z bezvědomí, byla už černočerná tma. Muž propadl hrůze. Vůbec netušil, kam jít. Krev mu mrzla ještě v čerstvých ranách. Proklínal lupiče, osud i samotného Boha. Věděl, že nepřežije noc.

Když jeho zoufalství a zloba dosáhly až ke dnu, zajiskřilo kdesi v dálce světýlko. Zadoufal, že je to dům nebo chatrč. Z nebe padal hustý závoj sněhu a on šel za blikavou jiskrou, která stále měnila svůj směr. Neměl jinou šanci na přežití. Kráčel za ní řadu hodin. Za rozbřesku spatřil obrys města. Byl zachráněn.

V šeru viděl, že ho vedla jakási neznámá bytost, která nesla v ruce svítilnu. Byl si jist, že je to anděl strážný. Nikdy nikoho víc nemiloval, nikomu nikdy nebyl vděčnější. Z posledních sil ho doběhl a pokorně mu objal nohy. V tom ho poznal. Byl to ten zloděj, co ho málem zabil. V tu chvíli se s ním stal zázrak a jednou pro vždy se ho zmocnil Bůh.“

Opat zmlkl. Mladý mnich byl nadšen.

„Krásný příběh! Tuším správně, že byl o vás, Otče? Pak už vím, proč vás netrápí problém zla. Ten zloduch vás chtěl zabít a potom vám zachránil život. Díky, chápu. V každém zlu je tajně skryto dobro, které jednou musí zvítězit.“

Opat se zasmál.

„Ty jsi to ale zjednodušil, hochu! Já jsem ten zloděj, ne ten prodavač.““⁸⁹

Po přečtení příběhu se má třída zamyslet nad jejím podtextem. Učitel pokládá otázky typu: „*Co chtěl opat vyjádřit tímto příběhem? Zažili jste někdy, že jste pomohli*

⁸⁹ NOVÁKOVÁ, M. a kolektiv. *Manuál etické výchovy pro základní a střední školy*. 2. vyd. Praha: Etické fórum ČR o. s., 2009. 131 s. ISBN 978 - 80 - 7130 - 143 - 1. S. 77-78.

druhému a cítili se skvěle? Zažili jste někdy, že vám tentýž člověk v životě pomohl i ublížil?“ Třída přichází na to, že dobrý i špatný skutek může být proveden i naprostou náhodou, a že proměňuje lidská srdce. V každém je ukryto jak dobro, tak i zlo.⁹⁰

V následující části je třída aktivní. Na složený dvojlist má za úkol obkreslit své ruce. Jedna ruka je světlé barvy a druhá je barvy tmavé. Do světlé ruky žáci vpisují, co dobrého na sobě vidí. Do tmavé ruky naopak vpisují věci, které na sobě shledávají špatnými. Ti žáci, kteří o to stojí. Sdělují obsah svých dlaní a vyhodnocují je. Učitel se jich může ptát: „Co pro tebe bylo snazší, nacházet své dobré, nebo špatné stránky? Jak býváš hodnocen doma jak ve škole? Hodnotíš sám sebe spíše negativně, nebo pozitivně?“. Žáci mohou poprosit i své rodiče, sourozence či kamarády, aby vepsali něco do světlé ruky. Dále spolu mohou hovořit o tom, čeho si na sobě nejvíce cení.⁹¹

4.3.2 Neverbální komunikace – zrakový kontakt

Tato aktivita se hodí na I., II. i III. stupeň a zabere přibližně jednu vyučovací hodinu. Probírané téma je komunikace a cílem této aktivity je uvědomit si význam zrakového kontaktu.

Na úvod učitel objasní, že nehovoříme jen slovy, ale také očima, mimikou a výrazem tváře. Často se dozvíme o svém partnerovi více z výrazu v jeho tváři, než z jeho slov, zejména vzhledem k postojům a citům. Učitel by zde mohl uvést několik konkrétních příkladů ze života. Jedním z nich by mohl být příběh dvou spolužáků, kteří se potkají na hřišti. Jeden má ze setkání radost a pozdraví vesele s usměvavou tváří. Ten se však na něj ani nepodívá, pouze zadrmolí odpověď lhostejným tónem. Jeden zde vyjádřil náklonnost, ale druhý ji neopětoval. Pokud

⁹⁰ NOVÁKOVÁ, M. a kolektiv. *Manuál etické výchovy pro základní a střední školy*. 2. vyd. Praha: Etické fórum ČR o. s., 2009. 131 s. ISBN 978 - 80 - 7130 - 143 - 1. S. 78.

⁹¹ NOVÁKOVÁ, M. a kolektiv., pozn. 90, s. 78.

neverbální komunikaci používáme správně, pak je možné nás lépe pochopit, naše řeč je zajímavější, a snadněji vyjádříme své pocity. Naopak když použijeme neverbální komunikaci nesprávně, lidé těžko pochopí, naše úmysly a může dojít k velkému nedorozumění.⁹²

Při této aktivitě se zaměřujeme především na zrakový kontakt. Snažíme se zjistit, jakým způsobem komunikaci ovlivňuje poloha těla a překážka mezi mluvícími.

Žáci si utvoří dvojice (či trojice), a zkoušejí si různé varianty komunikace.

- Hovoří spolu a jsou obrácení zády.
- Při hovoru, kdy jsou k sobě čelem, je mezi nimi překážka (třetí osoba, květina apod.)
- Žáci jsou při hovoru otočení o 90 stupňů – sedí vedle sebe.
- Žáci sedí přímo proti sobě.

Na konec žáci sdělují, jak se cítili při komunikaci v různých polohách. Vyzveme žáky, aby se pokusili více si všimnout pohledu lidí při pozdravu a při rozhovoru.⁹³

5 Analýza situace na ZŠ Liberecká

Tato část je věnovaná rozboru situace a poměrů na ZŠ Liberecká. Analyzováno je několik stěžejních faktorů týkajících se obsahu a výuky etické výchovy, dále použití v reálném životě a v neposlední řadě zázemí a podpory ze strany školy samotné.

⁹² LENCZ, L., KRIŽOVÁ, O. *Etická výchova - metodický materiál 1*. 1. vyd. Praha: Luxpress, 2000. 168 s. ISBN 80 - 7130 - 091 - 8. S. 18.

⁹³ LENCZ, L., KRIŽOVÁ, O., pozn. 92, s. 18-19.

5.1 Obsah a výuka předmětu

Jak jsem již zmínila, výuka probíhá pouze v devátých třídách, a proto je kladen velký důraz na to, aby bylo co nejvíce témat v tomto roce probráno. Všechno se ovšem stihnout nedá. Do jednoho ročníku výuky byla tedy zahrnuta témata, která přišla paní učitelce nejdůležitější. Přesto je dle mého názoru tematický plán přeplněn. Učitelka se snažila, aby plán obsahoval „od každého něco“, aby obsáhl co nejvíce témat. Myslím si však, že by bylo příhodnější, zabývat se méně tématy, ale za to podrobněji. Tak, aby žáci měli možnost si téma skutečně „prožít“ a něco si z něj odnést do života. Při velkém množství probírané látky učitel nemá prostor jít do hloubky. Žáci se ve většině případů shodli, že nepocítují v běžném životě žádné změny. Osobně bych dále vytkla, že téma prosociálnost se probírá až jako předposlední téma. Toto téma je dle mého názoru stěžejní ve výuce etické výchovy a žáci by měli být seznámeni s principy prosociálnosti v úvodních hodinách. Myslím, že pochopení těchto principů je nezbytné pro další hodiny.

Dříve, když se ještě na školách etická výchova nevyučovala, částečně její roli plnila výchova občanská, která se vyučovala od 6. do 9. třídy základní školy s hodinovou dotací týdně. Dnes je tomu na ZŠ Liberecká tak, že se předmět etická výchova vyučuje pouze devátých třídách jednou týdně a jedná se o předmět povinný. Znamená to tedy, že občanská výchova je nahrazena výchovou etickou? Etika je částečně obsažena v občanské výchově, ale jsou zde také jiná témata týkající se politiky, ekonomie, filosofie a další. Jedná se tedy v podstatě o dva různé předměty, které rozhodně nejdou zaměnit. Znamená to tedy, že byla tedy látka občanské výchovy vtěsnána do pouhých tří let – místo čtyř, aby uvolnila místo etické výchově? Aby mohly přibýt hodiny etické výchovy, zřejmě tedy musí ubýt hodiny někde jinde. Škola se pravděpodobně rozhodla, že hodiny vezme předmětu etické výchově nejpodobnějšímu – občanské výchově.

Žáci jsou známkovani za některé aktivity v hodinách, jako jsou například projekty nebo referáty. Dětem mají být poskytnuty nezbytné informace na dané téma, nicméně v hodinách převažují hlavně prožitkové aktivity, kde mají žáci možnost se vyjádřit, něco zažít či něco nového o sobě zjistit. Takové aktivity se ale známkovat nedají a učitelé potřebují známky pro klasifikaci.

Předmět by měl být ideálně vyučován již od 6. třídy, aby bylo dosaženo chtěného výsledku. Paní učitelka Mencová lituje, že má možnost učit žáky tomuto předmětu pouze jeden rok a usiluje proto o rozšíření výuky. Doufá, že jí škola vyjde vstříc. Pokud škola přidá hodiny etické výchovy, znamená to, že by musela na druhé straně ubrat hodiny matematiky nebo angličtiny? Zdá se, že v zájmu této školy není pozvednutí morálky společnosti ale pouze splnit pokyn z ministerstva a odškrtnout si ze svého seznamu, že problém etická výchova je vyřešen.

Přesto ale tvrdí, že i jeden rok má nějak smysl. Při výuce od 6. třídy však vzniká daleko větší prostor pro aktivity k daným tématům. Etická výchova je postavena na prožitkové metodě, což je osvědčená forma výuky obzvláště u mládeže.

Úkolem každého učitele etické výchovy je vést k morálním hodnotám. Kdo však má právo určit, jaké hodnoty jsou ty správné? Dle mého názoru má v této věci výhradní právo pouze rodina. Učiteli je proto vložena do rukou velká zodpovědnost a to především z důvodu, že by se jeho výuka neměla výrazně rozcházet s morálními hodnotami konkrétních rodin.

5.1.1 Marie Nováková rozděluje učivo dle ročníků:

- a) Pro 6. třídu navrhuje tyto témata:
- Objevení vlastní jedinečnosti, sebepoznání, sebepřijetí.
 - Pozitivní hodnocení druhých.
 - Tvořivost a iniciativa v oblasti vztahů.
 - Identifikace a vyjádření citů.

- Kognitivní a emociální empatie.
- Zvládání agrese.
- Pomoc, přátelství a spolupráce.

b) V dalším roce by se mělo probírat:

- Objevení vlastní identity a jedinečnosti.
- Být sám sebou, umět obhájit své názory a práva.
- Prosociálnost jako složka identity.
- Etické aspekty vztahu ke své rodině.
- Integrace sexuální zralosti do kontextu osobnosti.
- Vztah k nemocným, handicapovaným a starým lidem.
- Reálné a zobrazené vzory.

c) Třetí rok výuky je zaměřen na tyto témata:

- Zdroje etického poznávání lidstva.
- Život, tělesné a duševní zdraví jako etická hodnota.
- Etické aspekty manželství, rodinného a sexuálního života.
- Ekonomické hodnoty a etika.
- Pravda a etická hodnota.
- Tvořivost v mezilidských vztazích, v povolání a zaměstnání.

d) V posledním roce se vyučují témata:

- Důstojnost a hodnota lidské bytosti.
- Prohloubení komunikačních dovedností.
- Zdravý životní styl.
- Závislost a návykové látky.
- Masmédia a jejich vliv.
- Radost a optimismus.
- Komplexní prosociálnost.

Je dobré, aby se některá témata zahrnutá do osnov opakovala a prohlubovala se tak jejich znalost. Můžeme si všimnout, že témata jako jsou komunikace, prosociálnost či objevení vlastní identity nacházíme napříč ročníky. Velmi důležité je, zahrnout do výuky „Programy prevence“. Ty se snaží předejít či oddálit setkání žáků s návykovými látkami. Snaží se snížit jejich spotřebu nebo zastavit experimentování s nimi.⁹⁴

5.2 Zázemí ve škole

Dle mého názoru prozatím ve škole není ideální zázemí pro výuku etické výchovy. Přestože se předmět nevyučuje celý druhý stupeň, učitelé se snaží o mezipředmětovou provázanost. Z tematického plánu můžeme vyčíst, do jakých předmětů témata probíraná v etické výchově přesahují. Například komunikace a asertivní chování přesahuje do občanské výchovy, téma důstojnost se vyučuje v dějepise či občanské výchově. Téma reálné a zobrazené vzory nalezneme i v anglickém jazyce, dějepise, občanské výchově atd. Přesto, že jsou si učitelé vědomi potřeby rozšíření výuky etické výchovy, škola zatím nedává prostor pro její uskutečnění. Jde o školu zaměřenou a výuku jazyků a spíše sem směřuje svou pozornost. Zvýšený počet hodin v oblasti etické výchovy zde není zatím prioritou.

Dle mého názoru však podpora učitelů zaostává i v dalších oblastech. Přestože škola podporuje učitele ve studiu a finančně umožní rozšíření jejich specializace, takto získaná specializace se již nepromítá do jejich mzdového ohodnocení. Jaká je tedy motivace pro učitele dále se vzdělávat, rozvíjet se a rozšiřovat si aprobaci, pokud to nikdo neocení? Je potřeba si přiznat, že toto je pro ně práce navíc a měla by být patřičně oceněna.

⁹⁴ NOVÁKOVÁ, M. a kolektiv. *Manuál etické výchovy pro základní a střední školy*. 2. vyd. Praha: Etické fórum ČR o. s., 2009. 131 s. ISBN 978 - 80 - 7130 - 143 - 1. S. 59-63.

Etická výchova na této škole má zřejmě ještě daleko k *ideálnímu* stavu. Jiné školy, jako je například Základní škola Na Výběžku v Liberci, se svého úkolu dle mého zhostily o mnoho lépe. Na této základní škole je etická výchova vyučována již od první třídy a to formou povinného předmětu s hodinovou dotací týdně. Podle všeho má tato forma výuky daleko větší naději na úspěch. Na Základní škole Liberecká mám však pocit, že zde jde jen o jakési splnění normy, ale o samotnou etickou výchovu příliš nejde.

6 Závěr

Cílem bakalářské práce je popsat proces zavádění etické výchovy do vyučovacího procesu v kontextu základních škol České republiky a dále analyzovat situaci na vybrané škole. Zvolila jsem školu, která je mi dobře známá, jelikož jsem ji sama navštěvovala, ZŠ Liberecká v Jablonci nad Nisou.

V praktické části se ukázalo, že výuka omezená pouze na devátý ročník základní školy přináší jen minimální výsledky. Což může být demotivující jak pro žáky, tak pro učitele, kteří během pouze jednoho roku nejsou schopni zaznamenat výsledky své práce. Aby výuka přinášela očekávané výsledky, měla by ideálně procházet celým vyučovacím procesem, nejlépe od první třídy základní školy až do ukončení studia. V takovém případě by výuka mohla probíhat systematičtěji a dostatečně se zabývat konkrétními problémy.

Faktem je, že současný nepříznivý stav etického vnímání mládeže je do značné míry způsoben špatnou výchovou rodičů. I přes to by však stát neměl přejímat veškerou zodpovědnost a povinnost správné výchovy dětí nechávat na rodičích. Právě ti mají totiž spolu se společností na dítě největší vliv.

Etická výchova má bezesporu svoje místo ve školních osnovách. Empatie, pochopení pro druhé, láska k bližnímu, nezištná pomoc, tolerance náboženství či k národnostním menšinám, to vše jsou bezesporu pozitivní důsledky etické výchovy. Osobně si myslím, že etická výchova může přispět k řešení současné situace a může pozitivně přispět k posílení mravních hodnot, a tím k budování lepší společnosti.

7 Seznam použité literatury

1. ANZENBACHER, A. *Úvod do filosofie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. 377 s. ISBN 80-7179-804-X.
2. CZECHKID. *Pro pedagogy. Kultura a kulturní rozdíly*. [online]. [cit. 2013-29-01]. Dostupné z: <<http://www.czechkid.cz/si1140.html>>.
3. ETICKÁ VÝCHOVA. *Portál pro etickou výchovu ve školách v ČR* [online]. [cit. 2012-02-10]. Dostupné z: <<http://www.etickavychova.cz/predstavujeme-etickou-vychovu>>.
4. ETICKÁ VÝCHOVA. *Portál pro etickou výchovu ve školách v ČR. Proč etická výchova* [online]. [cit. 2013-29-01]. Dostupné z: <<http://www.etickavychova.cz/potreba-eticke-vychovy>>.
5. ETICKÁ VÝCHOVA. *Portál pro etickou výchovu ve školách v ČR. Školy s výukou etické výchovy* [online]. [cit. 2013-04-20]. Dostupné z: <<http://www.etickeforumcr.cz/eticka-vychova/skoly>>.
6. ETICKÉ FÓRUM ČR. *O etické výchově*. [online]. [cit. 2012-25-11]. Dostupné z: <<http://www.etickeforumcr.cz/eticka-vychova/o-eticke-vychove-podrobneji>>.
7. ETICKÉ FÓRUM ČR. *O nás*. [online]. [cit. 2013-27-02]. Dostupné z: <<http://www.etickeforumcr.cz/eticke-forum/o-nas>>.
8. HOŠTIČKA, J. *Cesta tvorby ŠVP*. 16. 06. 2006 [online]. [cit. 2013-29-01]. Dostupné z: <<http://clanky.rvp.cz/clanek/k/z/607/CESTA-TVORBY-SVP.html>>.

9. IVANOVÁ, E., KOPINOVÁ, L., LÍŠKOVÁ, E. *Etická výchova v 2. ročníku základnej školy; Metodická príručka pre učiteľov*. 1. vyd. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum, 2005. 76 s. ISBN 80-8052-233-2.
10. JAKEŠOVÁ, M. *Čtyřdílňý seriál pro Učitelské listy*. In: Učitelské listy 2005/2006 [online]. [cit. 2013-20-01]. Dostupné z: <<http://www.etickeforumcr.cz/eticka-vychova/o-eticke-vychove/ctyrdilny-serial-pro-ucitelske-listy>>.
11. KOVÁŘ, M. *Proč Londýn a proč potřeťí*. In: Instinkt 2012 [online]. [cit. 2013-02-04]. Dostupné z: <http://instinkt.tyden.cz/rubriky/ostatni/fenomen/proc-londyn-a-proc-potreťi_26771.html>.
12. LÁŠEK, M. *Etické fórum České republiky a jeho konkréťní aktivity*. [online]. [cit. 2013-27-02]. Dostupné z: <http://www.rotary2240.org/admin/documents/ybiscz0126/refDocuments/files/document_122.pdf>.
13. LENCZ, L. a kolektiv. *Etická výchova - metodický materiál 2*. 1. vyd. Praha: Luxpress, 2005. 92 s. ISBN 80 - 7130 - 116 - 7.
14. LENCZ, L. *Etická výchova I.* [online]. [cit. 2012-2-03]. Dostupné z: <<http://www.etickeforumcr.cz/downloads/lencz1.pdf>>.
15. LENCZ, L. *Etická výchova pre cirkevné školy 1. část*. 1. vyd. Bratislava: Metodické centrum, 1997. 54 s. ISBN 80-8052-010-0.
16. LENCZ, L. KRIŽOVÁ, O. *Etická výchova - metodický materiál 1*. 1. vyd. Praha: Luxpress, 2000. 168 s. ISBN 80 - 7130 - 091 - 8.

17. MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY ČESKÉ REPUBLIKY. *Na startu školské reformy - Díl II. Vzdělávání v roce 2007 v tématech*. Praha: TAURIS., 2008. 51 s. ISBN 978-80-211-0559-1.
18. MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY. *Bílá kniha* [online]. Poslední revize 4.12.2002 [cit. 2012-20-12]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/files/pdf/bilakniha.pdf>>.
19. MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY. *Věstník Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky* [online]. [cit. 2013-03-03]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/10673_1_1>.
20. MOTYČKA, P. *Jak vychovává etická výchova?* 14. 10. 2006 [online]. [cit. 2013-23-02]. Dostupné z: <<http://www.etickeforumcr.cz/eticka-vychova/o-eticke-vychove/jak-vychovava-eticka-vychova>>.
21. MOTYČKA, P. *Patří etická výchova do českých škol?* In: *Rodina a škola 2007* [online]. [cit. 2012-25-11]. Dostupné z: <<http://www.etickeforumcr.cz/eticka-vychova/o-eticke-vychove/patri-eticka-vychova-do-ceskych-skol>>.
22. NOVÁKOVÁ, M. a kolektiv. *Manuál etické výchovy pro základní a střední školy*. 2. vyd. Praha: Etické fórum ČR o. s., 2009. 131 s. ISBN 978 - 80 - 7130 - 143 - 1.
23. OLIVAR, R. R. *Etická výchova*. 1. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana, 1992. 209 s. ISBN 80-7158-001-5.
24. PÍŤHA, P. *Etická výchova ve školách – ano či ne*. In: *Učitelství listy 2008: Referát z konference Etická výchova 13. 5. 2009* [online]. [cit. 2013-31-01]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/uploads/soubory/zakladni/MR_vystoupeni_profPitha.doc>.

25. PRŮCHA, J. *Pedagogický slovník*. 1. vyd. Praha : Portál, 1995. 292 s. ISBN 80-7178-029-4.
26. PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. 269 s. ISBN 80-7178-399-4.
27. STANFORD ENCYCLOPEDIA OF PHILOSOPHY. *Morality and Evolutionary Biology*. [online]. [cit. 2013-29-01]. Dostupné z: <<http://plato.stanford.edu/entries/morality-biology>>.
28. VYVOZILOVÁ, Z., NOVÁKOVÁ, M. *Etická výchova pro základní a střední školy*. Praha: Etické fórum České republiky, o.s., 2005. 18 s.
29. VÝZKUMNÝ ÚSTAV PEDAGOGICKÝ. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. Poslední revize 1. 9. 2010 [cit. 2012-10-12]. Dostupné z: <<http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV-pomucka-ucitelum.pdf>>.

